

Međimurje u Prvom svjetskom ratu (1914.-1918.)

Šantl, Mišel

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:037101>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Filozofski fakultet

MIŠEL ŠANTL

MEĐIMURJE U PRVOM SVJETSKOM RATU (1914. – 1918.)

Diplomski rad

Pula, rujan, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Filozofski fakultet

MIŠEL ŠANTL

MEDIMURJE U PRVOM SVJETSKOM RATU (1914. - 1918.)

Diplomski rad

JMBAG: 0303042186, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Predmet:

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentorica: doc. dr. sc. Iva Milovan Delić

Pula, rujan, 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za magistra _____ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu
Jurja Dobrile
u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SAŽETAK:

UVOD	6
1. MEĐIMURJE U RATU	10
1.1. USTROJ AUSTRO-UGARSKE VOJSKE	10
1.2. MOBILIZACIJA	12
1.3. SUDJELOVANJE NA BOJIŠTIMA	14
2. ISTAKNUTI DOGAĐAJI I OSOBE U MEĐIMURJU TIJEKOM PRVOG SVJETSKOG RATA	28
2.1. VAŽNOST IVANA NOVAKA KAO PREDVODNIKA POKRETA ZA OSLOBOĐENJE MEĐIMURJA	32
2.2. MEĐIMURSKA REVOLUCIJA	35
2.3. REPRESALIJE U MEĐIMURJU	41
2.4. VOJNO OSLOBOĐENJE MEĐIMURJA	46
3. SVAKODNEVICA MEĐIMURACA TIJEKOM RATA	53
3.1. RADNA SNAGA	53
3.2. REKVIZICIJE	55
3.3. SKUPOĆA	59
3.4. NOVČANE POTPORE	61
4. POSLJEDICE RATA U HRVATSKOJ	63
4.1. MEĐIMURJE NAKON RATA	64
4.2. RATNE ŽRTVE	65
ZAKLJUČAK	67
IZVORI I LITERATURA	69
SAŽETAK:	72
ABSTRACT:	74

UVOD

Atentat na austrougarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda u lipnju 1914. godine, pokrenuo je najveći ratni sukob u ljudskoj povijesti do tada. To je bio Prvi svjetski rat ili kako su ga nazivali Veliki rat. Taj rat izmijenio je ljudsku povijest te je ratovanje uveo u suvremeno doba. Uoči Prvog svjetskog rata najveće europske sile podijelile su se u dva saveza. Prvotno su savez sklopile Austro-Ugarska i Njemačka 1879. godine kako bi ojačale poziciju prema Francuskoj i Rusiji. Tri godine kasnije priključuje im se Italija, koja je štitila vlastite interese u Sjevernoj Africi, tako nastaje Trojni savez. S druge strane, Englezi i Francuzi dogovorili su interesne sfere u Africi te su zbog toga sklopili tzv. Srdačnu antantu 1904. godine. Glavni cilj tog saveza bio je spriječiti širenje utjecaja Njemačke u Africi. Njima se pridružila Rusija, koja je već od prije imala potpisan sporazum s Francuzima iz 1893. godine. Godine 1907. nastaje novi savez između Engleske, Francuske i Rusije koji se naziva Trojni sporazum ili Antanta. No ti savezi nisu bili čvrsti zbog raznih političkih interesa saveznika. Najizraženije je to bilo tijekom aneksijske krize iz 1908. godine kada je Austro-Ugarske zauzela teritorij današnje Bosne i Hercegovine. Tada Austro-Ugarska nije dobila podršku Njemačke, dok s druge strane Rusija nije dobila podršku saveznika za plan da proširi utjecaj na Balkan te da dobije prolaz kroz Dardanele. Kako Rusi nisu htjeli dodatne sukobe, nagovorili su Srbiju da odustane od rata za Bosnu i Hercegovinu.¹

Vanjska politika Njemačke i Austro-Ugarske temeljila se na ekspanzionističkom planu *prodora na istok*. Glavni cilj Austro-Ugarske bio je jugoistočni dio Europe; na taj način željeli su prevlast od Jadrana na sjeveru do Egejskog mora na jugu. Na putu prema tom planu im se ispriječila Srbija, koja je početkom 20. stoljeća bila najjača sila Balkanskog saveza. Politiku Austro-Ugarske podržavala je Njemačka, koja je htjela od njezina plana našla vlastitu korist. Njemački planovi bili su zauzeće engleskih, francuskih i nekih azijskih kolonija. Takvi planovi bili bi ostvarivi vojnom pobjedom nad Velikom Britanijom i Francuskom. Treći saveznik bila je Italija koja je također imala ekspanzionističke planove. Željeli su pripojiti južni Tirol, istočnojadransku obalu od Trsta do Albanije te područje sjeverne Afrike. S druge strane, sile Antante koje su već imale prednost kao imperijalističke

¹ Boban, Branka, *Stjepan Radić u vrijeme Prvog svjetskog rata*, Alineja, Zagreb, 2006., 45.

sile, htjele su to i zadržati.² Problemi između saveznika dodatno su se zakomplicirali nakon Balkanskih ratova. Engleska i Francuska tada su podržavale povećanje teritorija Srbije, Grčke i Bugarske, dok su odbijali proširenje Bugarskoj koja je bila pod utjecajem Austro-Ugarske. No nisu dali Srbiji izlazak na more, ali su kao protutežu prema ciljevima Italije, Rusije i Austro-Ugarske poticali stvaranje samostalne Albanije.³ Sve europske velesile ulagale su goleme svote novca i ljudski potencijal za potrebe vojske. Industrija i gospodarstvo najviše je bilo podređeno vojnim interesima. Sve je bilo spremno za veliki europski sukob.⁴

Iskra za novi sukob dogodila se na području Balkana samo godinu dana nakon završetka Drugog balkanskog rata. Franju Ferdinanda ubio je Gavrilo Princip, član tajne nacional-anarhističke organizacije *Mlada Bosna*. Ubojstvo nadvojvode i njegove supruge izazvalo je nezadovoljstvo diljem Monarhije. Takvu situaciju iskoristio je načelnik austrougarskog glavnog stožera, general Franz Conrad von Hötzendorf kako bi imao povod za rat sa Srbijom. Nakon nešto manje od mjesec dana nakon atentata, 23. srpnja, Srbiji bio poslan ultimatum za koji se znalo da ga Srbi ne mogu ispuniti. U njemu je u pitanje bio dovođen integritet i nacionalni ponos Srbije. Kako Srbija nije bila spremna na novi vojni sukob, gotovo u cijelosti je prihvatila austrougarski ultimatum. Austro-Ugarska je svejedno prekinula sve diplomatske odnose sa Srbijom, po planu koji je bio već prije razrađen.⁵ Sukob je započeo objavom rata Austro-Ugarske Srbiji 28. srpnja 1914. godine, mjesec dana nakon atentata. Zatim je Njemačka objavila rat Rusiji 1. kolovoza te Francuskoj 3. kolovoza. Nijemci su planirali poraziti Francusku u roku od šest tjedana, prije nego Rusi uspiju mobilizirati svoju vojsku. Velika Britanija ulazi u rat 5. kolovoza, nakon što je Njemačka ignorirala neutralnost Belgije. Crna Gora je objavila rat Austro-Ugarskoj 5. kolovoza, dok je Austro-Ugarska objavila rat Rusiji 6. kolovoza. Istog dana Srbija je objavila rat Njemačkoj.⁶ Rat koji je počeo u kolovozu 1914. godine, obilježio je kraj modernog i početak suvremenog razdoblja povijesti. Prvi svjetski rat ili kako se tada nazivao Veliki rat, bio je do tada najveći sukob u svjetskoj povijesti. Trajao je četiri godine od 28. srpnja 1914. do 11. studenog 1918. godine. Prvotno je bio europski

² Dukovski, Darko, *Ozračljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, Leykam international, Zagreb, 2012., 187-188.

³ Boban, 45.

⁴ Dukovski, 187-188.

⁵ Isto, 188.

⁶ Boban, 48.

sukob, no kasnije se proširio na cijeli svijet.⁷ Prvi svjetski rat bio je imperijalistički i osvajački s obje strane. Nijemci su svoj ratni plan temeljili na memorandumu feldmaršala Alfreda von Schlieffena, u kojem se planirao rat protiv Francuske, no ne i protiv Rusije. Francuski plan se zasnivao na konvenciji s Rusijom iz 13. srpnja 1913. godine, prema kojem je bilo pretpostavljeno da će Njemačka djelovati sama te da će zbog toga ratovati na dvije fronte. Francuzi i Rusi bi zbog toga poduzeli zajedničke ofenzive sa zapada i istoka kako bi slomili Njemačku. Zanimljivo je da su vladari zaraćenih strana bili u srodstvu, pa su tako njemački car Vilim II., engleski kralj Georg V. i ruski car Nikola II. bili bratići. No aristokracija je do početka rata polako gubila svoju političku važnost. Što se tiče šireg sloja stanovništva, bili su spremni za rat jer se nagovještavao mogući ratni sukob. To se ponajviše odnosilo na Njemačku i Francusku, gdje se u medijima poticao vojnički duh, nacionalizam koji je čak prelazio u šovinizam. Za širi sloj stanovništva rat nije bio privlačan, koliko ideja o revoluciji.⁸

Hrvatske zemlje Prvi svjetski rat dočekale su u sklopu Austro-Ugarske Monarhije. Banska Hrvatska nalazila se u ugarskom dijelu Monarhije, dok su Dalmacija i Istra, kao posebne krunovine i posebnim zemaljskim saborima pripadale austrijskom dijelu Monarhije. Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji bilo je priznato pravo na ujedinjenje iako su ostale razjedinjene sve do kraja Prvog svjetskog rata. Međimurje i Baranja imale su najteži položaj jer su bile izravno pripojene Ugarskoj Kraljevini, kojoj je pripao i grad Rijeka.⁹ No na sudbinu Hrvatske u Prvom svjetskom ratu osim Austro-Ugarske utjecale su i Italija te Srbija. Italija je početkom rata ostala neutralna te je mogla birati ako želi ući u rat ne strani Antante ili Centralnih sila. Prvotni cilj bio je ući u rat na strani Centralnih sila kako bi od Austro-Ugarske dobila Trentino i Trst, no Italija je bila zainteresirana za Istru i albansku luku Valonu. Talijanski nacionalisti zahtijevali su pripojenje Dalmacije i jadranskih otoka. S druge strane, Srbi su sebi postavili cilj ujedinjenja svih južnoslavenskih naroda, točnije Slovenaca, Hrvata i Srba iz Austro-Ugarske Monarhije u jednu državu. Srbi su također kao i Talijani htjeli hrvatski dio Jadrana te samim time izlazak na more.¹⁰

Međimurje je imalo burnu povijest 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća, jer su se tada događale značajne političke promjene u Europi, ali i samom Habsburškom

⁷ Dukovski, 188.

⁸ Isto, 188-192.

⁹ Boban, 53.

¹⁰ Isto, 50-53.

Carstvu, kasnije Austro-Ugarskoj. Prvi događaj koji je ostavio veliki trag na povijest Međimurja je revolucija iz 1848. godine. Ban Josip Jelačić prešao je Dravu te je Međimurje priključio Hrvatskoj, točnije Varaždinskoj županiji. Bila je uspostavljena nova vlast na čelu s Hrvatima, ne Mađarima kako je do tada bio slučaj. Nažalost situacija se promijenila trinaest godina kasnije kada je Međimurje bilo dodijeljeno Mađarskoj, po njihovom zahtjevu. Organizirana su dva kotara, u Prelogu i Čakovcu koja postaju središte gospodarskog i političkog života.¹¹ Čakovečki kotar je do početka Prvog svjetskog rata imao 123 sela te oko 46.471 stanovnika, dok je Preloški imao 35 sela s ukupno 43.916 stanovnika.¹² Situacija se opet mijenja nakon Austro-ugarske nagodbe iz 1868. godine. Tada počinje intenzivna mađarizacija hrvatskog stanovništva u Međimurju. Na sve značajnije političke pozicije bili su postavljeni Mađari, pučke škole bile su na mađarskom jeziku. Mađarski je bio uveden i u javni život te je postao službenim jezikom, kojim se služe administrativne i sudske vlasti. Takva situacija otupila je hrvatski nacionalni osjećaj među Međimurcima. Osim toga sva naselja bila su mađarizirana, pa je tako npr. Čakovec preimenovan u Csaktornya ili Prelog u Perlak. Doktor Ivan Novak suprotstavio se toj političkoj situaciji te je počeo raditi na buđenju hrvatske nacionalne svijesti među Međimurcima. Napisao je brošuru *Istina o Međimurju* u kojoj je razradio novu taktiku i strategiju za borbu protiv mađarizacije. Glavni cilj bio je stvoriti hrvatsku međimursku narodnu inteligenciju tako što bi međimurskoj djeci omogućio srednjoškolsku naobrazbu u hrvatskim školama, koje su tada postojale u Varaždinu ili Zagrebu te ih nakon toga slati na studij u Budimpeštu kako bi mogli zauzeti značajnije pozicije u društvu. Na takav način bi bili nositelji nacionalne ideje, koju bi širili na ostalo stanovništvo. Identična situacija bila je i u Istri, gdje se provodila talijanizacija. Istra je tada *odgojila* Laginju i Spinčića koji su postali nositelji hrvatske nacionalne svijesti.¹³

Čakovec kao središte Međimurja do početka Prvog svjetskog rata počeo se sve više razvijati. Imao je odličnu prometnu povezanost, cestovna struktura bila je postavljena već za vrijeme carice Marije Terezije, dok je kasnije bila postavljena željeznica koja je povezivala Kotoribu i Budimpeštu. Osim toga imao je razvijenu telegrafsku i poštansku službu.¹⁴

¹¹ Kalšan, Vladimir, *Građansko društvo u Međimurju*, Tiskara Horvat, Čakovec, 2000., 3-22.

¹² Kalšan, Vladimir, *Međimurska povijest*, Vlastita naklada, Zagreb, 2006., 243.

¹³ Kalšan, *Građansko društvo*, 23-45.

¹⁴ Kalšan, *Međimurska povijest*, 244-256.

1. MEĐIMURJE U RATU

Ratne operacije u Prvom svjetskom ratu uglavnom su zaobišle hrvatski teritorij. No to se ne može reći za stanovnike hrvatskog teritorija koji su aktivno sudjelovali na bojištima diljem Europe. Hrvatski vojnici bili su u postrojbama Austro-Ugarske na istočnom te srbijanskom, kasnije i talijanskom bojištu nakon ulaska Italija u rat 1915. godine. Zanimljiv je podatak da je čak 13-14% austrougarskih vojnika potjecalo s područja današnjih država Hrvatske i Bosne i Hercegovine, iako su te dvije države činile oko 10% cjelokupne površine Austro-Ugarske Monarhije. Najugroženije područje bila je Istra nakon otvaranja bojišta na rijeci Soči. Rat je u Hrvatskoj iznimno utjecao i na svakodnevni život jer je došlo do povećanja cijena proizvoda koji su bili potrebni za svakodnevno preživljavanje. Veliki problem bio je mobiliziranje, jer je došlo do nedostatka muške radne snage.¹⁵

U sličnoj situaciji kao i ostatak Hrvatske našlo se Međimurje, koje je bilo izravno podvrgnuto Kraljevini Ugarskoj, tj. bilo je dijelom južne ugarske županije Zala. Zbog toga je rat za Međimurje počeo kada i u ostatku Monarhije 28. srpnja 1918. godine objavom rata Austro-Ugarske Srbiji. Problemi koji su mučili i ostale Hrvate bili su sveprisutni i u Međimurju. Mobilizacije, nestašice, lihvarjenja i nedostatak radne snage utjecali su na sve veće siromaštvo koje je najviše utjecalo na seljačko stanovništvo koje je prevladavalo u kraju između Mure i Drave.

Iako je rat zaobišao teritorij današnje Hrvatske, on se osjetio prvotno preko mobilizacija. Kako je rat trajao sve dulje pogoršavao se položaj civilnog stanovništva među kojim je vladala glad, siromaštvo i nedostatak radne snage što je bila izravna posljedica mobilizacije.

1.1. USTROJ AUSTRO-UGARSKE VOJSKE

Vojska Austro-Ugarske Monarhije prije Prvog svjetskog rata bila je ustrojena prema reformama uvedenim nakon poraza u ratu protiv Pruske 1866. godine. Austrijska vojska je bila potučena u bitci kod Köninggratza te je bila prisiljena tražiti primirje. Jedna od posljedica ovog poraza bio je sve veći utjecaj Ugarske što je dovelo do reorganizacije carstva u dvojnu Austro-Ugarsku Monarhiju 1867. godine.

¹⁵ Goldstein, Ivo, *Hrvatska 1918. – 2008.*, Novi Liber, Zagreb, 2008., 8-10.

Od tada su se kopnene oružane snage dijelile na tri dijela: zajedničku vojsku¹⁶ koja je bila pod nadzorom ministarstva rata, teritorijalnu austrijsku vojsku ili domobranstvo¹⁷ te mađarsko i hrvatsko-slavonsko domobranstvo.¹⁸ Austrijske i mađarske domobranske postrojbe bile su pod nadzorom austrijskog i ugarskog Ministarstva domobranstva. Kopnenu vojsku činili su pješništvo, konjaništvo, topništvo i opskrbe postrojbe, osim toga imali su ratnu mornaricu.¹⁹ Za ratnu mornaricu najvažnija luka bila je Pula u Istri. Posljednja promjene prije Prvog svjetskog rata u ustroju austrougarske vojske dogodila se 1912. godine. Od tada je organizacija cjelokupne vojske bila u rukama carskog i kraljevskog glavnog stožera cjelokupnih oružanih snaga dok su ostale tri vojske imale svoj generalni inspektorat te je njihova glavna zadaća bila uvježbavanje postrojbi i njihova obuka. Car i kralj Franjo Josip I. bio je vrhovni zapovjednik oružanih snaga. No kako je Franjo Josip I. pod kraj svoje vlasti sve više slabio, zamijenio ga je nasljednik za prijestolje Franjo Ferdinand. On je tu dužnost obavljao sve do atentata u Sarajevu 1914. godine gdje je smrtno stradao. Nakon smrti Franje Josipa I. 1916. godine, zapovjednik oružanih snaga postao je nadvojvoda Karlo Franjo Josip (kao car Karlo I.). Austrougarska vojska bila je podijeljena u šesnaest vojnih zbornih područja od kojih su dvije bile smještene u Hrvatskoj. Prva od njih XIII. vojno područje nalazilo se u Hrvatskoj i Slavoniji imala je tri divizije koje su bile smještene u Osijeku i Zagrebu. Zadnje vojno zborni područje bilo je smješteno na području Dalmacije i Dubrovnika te je imalo dvije divizije u Mostaru i Kotoru.²⁰

Međimurci su sudjelovali u ratu kao dio 20. domobranske pješačke pukovnije i 48. carske i kraljevske pješačke pukovnije. U sastavu 20. domobranske pješačke pukovnije iz Nagykanizse bilo je oko dvadeset posto ljudi iz Međimurja. Međutim sastav pukovnije se često mijenjao zbog stalnih gubitaka te je teško ustvrditi koji postotak pukovnije su bili Međimurci. Sigurno je da je pukovnija bila na više bojišta tijekom rata i to: 1914. u Galiciji, 1915. Galicija-Rusija, 1916. godine Rusija i do kraja rata na talijanskom bojištu. Dijelovi pukovnije sudjelovali su na drugim bojištima tijekom razmještanja trupa. Sastav jedne čete 20. domobranske pješačke pukovnije bio je sljedeći: 3 bataljuna, od kojih je svaki imao 25 ili 26 časnika, 1075 vojnika, 51

¹⁶ K. u. K. *gemeisame Armee ili Heer*.

¹⁷ K. K. *Landwehr*.

¹⁸ M. K. *Honvedseg*.

¹⁹ K. u. K. *Kriegsmarine*.

²⁰ Freivogel, Zvonimir, *Austrougarska vojska u Prvom svjetskom ratu*, Despot infinitus, Zagreb, 2014., 14-21.

konja te 15 vozila. Međimurci su bili dijelom i 48. carske i kraljevske pješačke pukovnije koje su se još nazivale zajedničkim, one su bile elitne postrojbe austrougarske vojske. Ovakve pukovnije imale su 4 bataljuna i bile su sastavljene od mlađih vojnika. Ova postrojba je također bila smještena u Nagykanizsi te je bila poznata već iz doba napoleonskih ratova. Postrojbe 48. carske i kraljevske pukovnije imale su sličan put u ratu kao i 20. domobranska: 1914. sudjelovali su u bitkama Galicije, 1915. bili su u Galiciji, Karpatima i Rusiji, 1916. godine u Rusiji te do kraja ratu u Italiji. Pukovnija je bila cijenjena te je zbog toga dobila najteže zadatke tijekom rata, tj. sudjelovali su na najtežim sektorima bojišta s teškim gubitcima. Nakon što je rat završio, preostali pripadnici 48. carske i kraljevske pukovnije odbili su predati oružje te su se vratili kući maršem koji je trajao 18 dana. Ostalo je zabilježeno da je Međimurce tijekom rata povezivala snažna solidarnost i bratstvo. Zbog toga su se često držali zajedno na bojištima na kojima su se borili. Svoju solidarnost najviše su iskazali osnivanjem posebne grupe za uzajamno obavješćavanje obitelji o sudbinama njihovih članova koji su stradali u ratu.²¹

Austrougarska vojska nije se previše mijenjala od sredine 19. do početka 20. stoljeća. Zaostajala je u razvoju ako se uspoređi s njemačkom, francuskom ili britanskom vojskom. Tijekom Prvog svjetskog rata dio austrougarske vojske bili su i Međimurci, koji su bili mobilizirani u postrojbe 20. domobranske te 48. carske i kraljevske pukovnije.

1.2. MOBILIZACIJA

Međimurje nije rat izravno osjetilo na svome teritoriju, ali prve doticaje s njim imalo je već na početku preko mobilizacije. Nakon atentata na Franju Ferdinanda u Sarajevu i reakcije Austro-Ugarske, bilo je jasno da će doći do rata. Vladajućí krugovi Austro-Ugarske nisu smatrali da je potrebno sazvati opću mobilizaciju jer su vjerovali da će se lako obračunati sa Srbijom. Nakon što se na strani Srbije u rat priključila Francuska, Rusija te Velika Britanija, bila je proglašene opća mobilizacija u kolovozu 1914. godine. Takva mobilizacija nije previše pogodila stanovništvo Međimurja jer su u rat bili pozvani samo muškarci do 30 godine. Kako se redoviti kadrovski rok služio

²¹ Bunjac, Branimir, „Međimurje u Prvom svjetskom ratu“, <http://prvisvjetskirat.arhiv.hr/Publikacije/PublikacijaDetalji?PublikacijaId=272>, pregledano 2. kolovoza 2018.

od 21. do 24. godine, bilo je pozvano samo šest godišta. Služenje vojnog roka i u miru je za prosječnog čovjeka Austro-Ugarske Monarhije predstavljao obavezu i teret jer je trajalo tri godine. Kada se počelo s mobilizacijom za rat, vojnici su bili odmah naoružani i upućeni na frontu.²² Književni doživljaj ne predstavlja egzaktnu povijest no može nam dati uvidaj u onodobni život što se može dobro iščitati iz pjesme koju je zabilježio Vinko Žganec:

*Puno nas je bilo v Kralovci na cugu,
al je saki zmed nas imel misel drugu,
V nogoga je žena pak za vrat prijela,
Kaj ga ne bi rada od sebe pustila.
Domaj san ostavil v zipki dete malo,
koje nigdor nabo japeka poznalo.
Kad v Kanižu varoš smo se dopelali,
mladi oficeri želno nas čakali.
Z magazina opravu smo sfasovali
major z oberstrom polek jesu stali.
Tam su nam dali pušku i baj'netu,
ž njom se naj branimo po širokome svetu.
Sto i dvajsti oštri v bordu nametali,
s kema su nas v Rusku granicu poslali.²³*

Iz ove pjesme se može vidjeti tužno raspoloženje prosječnog Međimurca koji je za sobom ostavio ženu i dijete. Osim toga u pjesmi se spominje da su odmah bili naoružani te poslani na granicu s Rusijom. Međimurci su na početku rata bili raspoređeni na istočnom bojištu dok ih je u manjini bilo u Srbiji. Kako je rat sve dulje trajao, tako je dolazilo do sve veće mobilizacije novih snaga. Glavni razlozi za to su bili naravno gubitci, ali i potreba za novim svježim snagama. Nakon prvog vala mobilizacije, slijedili su novi valovi s kojim je na bojište odlazilo sve više Međimuraca. Pod oružje su odlazili rezervisti, *pučki ustanici*. Prvotno su to bili ljudi do 42., a kasnije do 52. i sve do 60. godine. S druge strane pomicala se minimalna godina za

²² Kapun, Vladimir, *Međimurje 1918.*, Zrinski, Čakovec, 1982., 43.

²³ Žganec, Vinko, *Međimurje u svojim pjesmama*, Savez muzičkih društava NR Hrvatske, Zagreb, 1957., 60.

regrutaciju. Tako je s početnih 21 godinu, granica pala prema 18 godina. Bili su ukinuti i redoviti rokovi za regrutaciju te novačenje. Nije bilo reda kada se novačilo kao u vrijeme mira, nego se uzimalo novo ljudstvo kada je trebalo popuniti redove. No ni to nije bilo dovoljno jer je gubitaka bilo sve više pa ni regrutacija starijih i mlađih godišta nije bila dovoljna. Zbog toga su tijekom 1918. godine bili raspisani ponovni pregledi za one koji su bili proglašeni nesposobnima za obavljanje vojnog roka.²⁴ Tako je u novinama *Muraköz (Medjimurje)* bio objavljen članak naziva „Nova štelinga“ u koje se pozivaju muškarci na pregled: *Hovendski minister odredil je da svi oni, koji su se od 1872-og leta do 1891-og leta rodili i do vezda ne su sposobni bili, ili pak su soldačije vun spuštjeni, nadalje svi oni koji su od 1865-og leta do 1899-og leta se rodili i koji bi već dužni bili se na štelingu javili pak su ovu dužnost ne svršili, moraju se dati potpisati i opet vu određenim vremenu na štelingu iti.*²⁵ Iz članka se može iščitati da se provodio novi pregled za sve koji su bili proglašeni nesposobnim za vojnu službu, a bili su rođeni od 1872. do 1891. godine. Takvi ponovni pregledi provodili su se na temelju uputa preinačenih liječničkih pregleda za vrijeme rata. Upute je donio ministar rata i dostavljao ih je povjerljivo županijskim regrutnim komisijama. Naravno očekivalo se da pregledi budu što stroži i da se što manje ljudi proglasi nesposobnim za ratovanje.²⁶

Mobilizacija Međimuraca započela je već na početku rata, bili su poslani na istočno bojište. U početku je mobilizacija bila organizirana samo za nekoliko godišta, dok su do kraja rata bili mobilizirani svi vojno sposobni muškarci.

1.3. SUDJELOVANJE NA BOJIŠTIMA

Nakon što je Austro-Ugarska objavila rat Srbiji 28. srpnja 1914. godine, započeo je Prvi svjetski rat. Bile su otvorene tri bojišnice: zapadna (koja se protezala od Švicarske do Sjevernog mora), istočna (od Baltičkog mora do Rumunjske) te balkanska (duž rijeka Save i Drave). Na zapadnom bojištu sukobile su se francuske armije uz potporu britanskih ekspedicijskih korpusa i belgijske vojske sa njemačkim i austrougarskim postrojbama. S druge strane istočno bojište bilo je mjesto sukoba ruske carske vojske sa snagama austrougarske i njemačke vojske. Posljednje

²⁴ Kapun, 46-47.

²⁵ Muzej Međimurja Čakovec, „Nova štelinga“, *Muraköz (Medjimurje)*, 31. ožujka 1918., 3.

²⁶ Kapun, 48.

balkansko bojište bilo je mjesto sukoba srbijanske vojske s austrougarskom vojskom. Prednost Centralnih sila bila je u tome što su lako mogli premještati svoje trupe s jednog bojišta na drugo dok su postrojbe Antante bile razdvojene. Centralne sile su zbog toga bile u prednosti na samom početku rata te su mogle birati mjesto za glavni udar. Plan Centralnih sila bio je da će Rusi trebati oko dva tjedna da pošalju sve snage u rat te da to može iskoristiti Austro-Ugarska. Zbog toga bi Njemačka istočno bojište propustila austrougarskoj vojsci dok bi se oni koncentrirali na zapadno bojište. Antanta je odgovorila ofenzivama na istočnom i zapadnom bojištu što je dovelo do sloma početnog austro-njemačkog plana. Osim toga Austro-Ugarska je iznenađujuće gubila na balkanskom bojištu od slabijih srbijanskih snaga. To su bili početni planovi i sukobi Prvog svjetskog rata.²⁷

Međimurci su sudjelovali u ratu kao dio austrougarske 20. domobranske pješačke pukovnije te 48. carske i kraljevske pješačke pukovnije. Zbog toga ću pratiti događaje koji su bili vezani uz austrougarsku vojsku, ponajviše na balkanskom, istočnom i talijanskom bojištu. Novine *Muraköz (Medjimurje)* koje su izlazile u Međimurju pratile su događaje iz rata te su o tome redovno izvještavale. Zbog toga su one dobar izvor koje će predočiti kakve su informacije Međimurci dobivali o ratu iz novina i što se u njima pisalo.

Prve ratne operacije austrougarska vojska poduzela je protiv Srbije kojoj su i prvi objavili rat. Zapovjednik balkanske bojišnice general Oskar Potiorek nije znao koje postrojbe će mu biti na raspolaganju sve do napada na Srbiju. Smatrao je da bi balkansko bojište trebalo imati veći značaj od istočnog, no s tim se nije složilo vrhovno ratno zapovjedništvo. Zbog toga je glavnina vojske bila poslana u Galiciju na istočno bojište za sukobe s Rusima, gdje su bili poslani i Međimurci. Napad na Srbiju započeo je 12. kolovoza, austrougarska vojska prešla je Drinu i Savu. Srpska vojska bila je pod zapovjedništvom vojvode Radomira Putnika te je bila stacionirana na sjeveru Srbije. Austrougarska vojska kao glavni cilj imale je osvojiti Valjevo do 18. kolovoza. Nakon napada 5. armije, krenula je i 6. armija, 14. kolovoza što je bio loš potez jer su se glavne snage razdvojile. Najveća bitka između austrijske 5. i dijelova 2. armije (oko 200 tisuća ljudi) te srpske vojske (180 tisuća ljudi) započela je 16. kolovoza. Ta bitka naziva se *Cerska bitka* a vodila se u dolini Jadra i na brdu Cer kod Šapca. Bitka je trajala do 19. kolovoza a Srbi su pružili jak otpor te su prisilili generala

²⁷ Renouvin, Pierre, *Europska kriza i prvi svjetski rat*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.,174-176.

Potioreka da povuče svoje snage. Do 24. kolovoza srpska vojska je vratila izgubljeno područje oko Šabca. Tako je završila prva ofenziva austrougarske vojske. Sukob između generala Potioreka i vrhovnog zapovjedništva najbolje je iskoristila Srbija, koja je sa slabijim snagama uspjela odbaciti austrougarsku vojsku.²⁸

Srbija je iskoristila nesuglasice u protivničkoj vojsci te je nakon odlaska austrougarske 2. armije u Galiciju napala Srijem. General Bojović sa svojom 1. armijom prešao je Savu 6. rujna i krenuo u ofenzivu. To je prisililo austrougarske postrojbe da pokrenu novi napad 7. rujna, no sada su krenuli iz Bosne prema Srbiji. Cilj napada bio je zaustavljanje srpskih snaga u Srijemu. Austrougarski napad bio je uspješan te su uspjeli osvojiti mostobrane na srpskoj strani Drine. To je prisililo Srbe da se povuku na planinsko područje Jagodnja. Nakon što su skupili snage, Srbi pokreću protunapad koji je bio odbijen kod Mitrovice. Austrijanci su napredovali prema području savsko-drinskog trokuta. Vojvoda Putnik zapovjedio je povlačenje trupama u Srijemu jer je trebao zaštititi bok svoje vojske. Srbi su se počeli povlačiti preko Save 14. rujna te su 17. rujna pokrenuli novi protunapad koji je opet bio neuspješan. Došlo je do bitke na Mačkovom Kamenu gdje su srpske snage pretrpjele velike gubitke. U međuvremenu su austrougarske brdske postrojbe na Romaniji odbile prodor užičke i crnogorske vojske u Bosni. Tako su srpsko-crnogorske snage bile izbačene s prostora Bosne. Nakon toga došlo je do bitke na Drini. Obje strane imale su ogromne gubitke te su bili prisiljeni ukopati se na crti bojišnice. Potiorek je počeo planirati novu ofenzivu za studeni.

Studentska ofenziva započela je 5. studenog a cilj je bio potisnuti srpske snage do Valjeva i Kolubare. Austrougarska vojska prešla je Savu i Jadar te je potisnula srpske snage prema jugu. Nakon toga potiskuje ih s područje Jagodnje i osvaja Valjevo 15. studenog. Srpsko vrhovno zapovjedništvo počelo je paničariti te su razmišljali o mogućnosti povlačenju vojske prema jugu zemlje ili čak potpisivanju primirja s Austro-Ugarskom. Takve ideje odbio je general Putnik, povukao je svoje snage prema Kragujevcu, što je omogućilo austrougarskim snagama osvajanje Beograda, 2. prosinca. U međuvremenu je general Mišić preuzeo zapovjedništvo nad 1. armijom što će se pokazati kao prijelomna odluka. Austrougarska vojska bila je uvjerena u pobjedu te ih je zbog toga iznenadio protunapad srpskih snaga 3. prosinca. Došlo je do *Kolubarske bitke*, gdje su srpske snage pod zapovjedništvom

²⁸ Freivogel, 189-203.

generala Mišića, razbile austrougarsku 5. i 6. armiju te su ih potjerale preko Drine. Dana 15. prosinca izdana je zapovijed da se sve austrougarske snage moraju povući iz Srbije.²⁹

Balkansko bojište bilo je relativno mirno tijekom početnih mjeseci 1915. godine jer su se Centralne sile koncentrirale na istočno bojište. Borbe su opet počele u jesen kada su Središnje sile na svoju stranu pridobile Bugarsku u ratu protiv Srbije i Crne Gore.³⁰ *Muraköz (Medjimurje)* je izvještavalo o mobilizaciji bugarske vojske: *Vu Berlin dvajstriprvoga... je došiel glas, da Bulgaria odredila je mobilizaciju... Bugarska mobilizacija veliko veselje je napravila vu Berlinu.* Vijest o ulasku Bugarske u rat na strani Centralnih sila izazvalo je oduševljenje u Beču, ali i u Berlinu.³¹ Još jedna novost bila je ta što su se austrougarskoj vojsci pridružili Nijemci. Zajedničke snage vodio je general-feldmaršal von Mackensen. On je pokrenuo ofenzivu prema Srbiji 6. listopada, dok im Bugarska 14. listopada objavljuje rat. Saveznici se iskrcavaju u Solunu kako bi pomogli Srbiji, no bili su spriječeni od strane bugarske vojske. Ofenziva Centralnih sila bila je uspješna, 9. listopada bio je osvojen Beograd, a srpska je vojska pretrpjela velike gubitke.³² O tome izvještava *Muraköz (Medjimurje)* gdje se s oduševljenjem objavljuje da su Centralne sile opet osvojile Beograd: *Sto jezer srba je branilo Belgrada. Belgrad su počistili od neprijatelja. Veselo prijavo nam je poslal Höfer general oktobra 10 ga: Cesarski i kraljevske čete vu Mačvabi i od Obrenovca na sever uspješno su napredovale. Vu Belgradu austrianski, magjarski i nemški regimenti po vulicah kervave bitke su imeli, doklam su Belgrada počistili od neprijatelja, sad od Belgrada na ishod stojeće brege strelaju.* Akcija je bila izuzetno uspješna te je Beograd bio brzo osvojen. Spominje se brojka od sto tisuća Srba koji su branili Beograd, no većina njih se povukla prije dolaska neprijateljske vojske.³³

Ostatak vojske počeo se povlačiti prema Albaniji i Crnoj Gori. Saveznička mornarica je evakuirala srpsku vojsku iz albanskih luka na otok Krf. Tamo će se srpska vojska reorganizirati. Nakon Srbije, Crna Gora je bila sljedeća meta Centralnih sila. Ofenziva je počela 8. siječnja 1916. godine, već 13. siječnja crnogorski Nikola I. Petrović Njegoš traži primirje od cara Franje Josipa. Primirje je bilo potpisano 17.

²⁹ Freivogel, 192-193.

³⁰ Renouvin, 224-227.

³¹ „Bugarska zadnja reč Srbiji i Romanji“, *Muraköz (Medjimurje)*, 26. rujna 1915. godine, 3.

³² Freivogel, 209-210.

³³ „Belgrad je naš“, *Muraköz (Medjimurje)*, 17. listopada 1915., 2.

siječnja, no već šest dana kasnije Crna Gora je kapitulirala.³⁴ Takva vijest je s oduševljenjem bila popraćena u čitavoj Monarhiji, pa tako i u *Muraköz (Medjimurju)*: *Januara 17-ga je Höfer general službeno prejavil, da Montenegro bez svake kondicije doli dene oružja i preda se na našu milost. Kralj i korman Črnegore još januara 13 ga su prosili za mir, da se moreju svrho stalnoga mira dalje pogadjati. Naši na ovu prošuju tak su odgovorili, da stoga samo onda more biti nekaj, ako Montenegro bez sake kondicije doli dene oružje.* Uvjeti mira od strane Austro-Ugarske su bili da Crna Gora mora narediti svim jedinicama da predaju oružje. Tek tada se može početi s pregovorima.³⁵ Poslije poraza Saveznici su se okupili u grčkom gradu Solunu. Nakon što su prikupili snage krenuli su u ofenzivu protiv Bugarske u kolovozu 1916. godine. Takvu ideju preduhitrili su Nijemci koji su prije Saveznika stigli u Bugarsku te pojačali njihove redove s dvije divizije. Zajednička francusko-srpska vojska ipak je bila uspješnija te je porazila snage Središnjih sila. Saveznička vojska pod zapovjedništvom francuskog generala Sarraila dobivale je sve više pojačanja do proljeća 1917. godine. Konačna Saveznička ofenziva nije počela sve do sredine 1918. godine kada je bila razbijena bugarska obrana. Konačan rasplet situacije na balkanskom bojištu počeo je tijekom jeseni 1918. godine. Do kraja rujna kapitulirala je Bugarska a Turska je 26. listopada zatražila primirje. Njemačke snage su bile zadnje koje su držale okupaciju Srbije (Austro-Ugarska Monarhija se raspala). Srpsko-francuske snage porazile su početkom studenog njemačku vojsku te je tako bila oslobođena Srbija što je označilo kraj rata na balkanskom bojištu.³⁶

Tijekom 1914. godine austrougarska vojska ratovala je i na istočnom bojištu. Austro-Ugarska Monarhija i Njemačko Carstvo prije početka rata imali su plan prema kojem će lako slomiti Ruse. Njemačka je trebala napasti iz Istočne Prusije, Austro-Ugarska iz Galicije u ruski dio Poljske. Takva operacija je bila neizvediva na početku rata jer su Rusi iznenadili Centralne sile svojom ofenzivom. Dva tjedna nakon objave rata u Istočnu Prusku prodrle su 1. i 2. ruska armija te su prisilile njemačku 8. armije na povlačenje. Njemački zapovjednici general Paul von Hindenburg i Erich Ludendorff na to su odlučno odgovorili. Pobijedili su u bitkama kod Tannenberga i na Mazurskim jezerima gdje su potukli 1. i 2. rusku armiju. Rusi su bili prisiljeni povući se iz Istočne Pruske. Prvotni plan Austro-Ugarske da pošalje 40 divizija na istočno

³⁴ Freivogel, 210.

³⁵ „Montenegro je kapitulirala“, *Muraköz (Medjimurje)*, 23. siječnja 1916., 2.

³⁶ Freivogel, 218-221.

bojište je propao zbog slabih rezultata na balkanskom bojištu. Zbog toga je bilo poslano samo 37 divizija što je bilo oko milijun vojnika to je bilo manje od ruskih 1,2 milijun. Plan je bio da na sjeveru austrougarska 1. armija pod zapovjedništvom generala Dankla djeluje između rijeka Sane i Visle, zajedno s 4. armijom koje je trebala napasti u smjeru Brest-Litovska. U istočnoj Galiciji bila je smještena 3. armija koju je vodio general Brudermann te je trebala pokrivati područje od Lemberga (Lavova) do Dnjestra. Sukobi su započeli ruskom ofenzivom pod vodstvom generala Nikolaja J. Ivanova koji je pokrenuo napad na Lavov. Austrougarske trupe bile su poražene u bitci kod Gnile Lipe. Austrougarska vojska uzvraća udarac, pobjeđuje ruske snage u bitkama kod Krasnika i Komarova. No nisu uspjele opkoliti i slomiti Ruse jer je bila uništena 3. armija kod Lavova. Austrougarska vojska je nakon toga krenula u ponovno osvajanje Lavova, pri čemu se najviše istaknula 3. armija, pod zapovjedništvom generala Svetozara Borojevića. Rusi su uspjeli slomiti ofenzivu, austrougarske postrojbe doživjele su teške gubitke. Vojnici slavenskog podrijetla koji su imali malo motivacije za borbu počeli su se masovno predavati protivnicima. Rusi su 24. rujna pokrenuli novu ofenzivu te su počeli s opsadom utvrde Przemysl. Opsada utvrde trajala je od 24. rujna do 11. listopada 1914. godine. Austrougarska vojska je uz pomoć pojačanja nakratko uspjela prekinuti opsadu. Opsada se nastavila 5. studenog te je trajala do predaje utvrde 22. ožujka 1915. godine. Zajedničkim snagama austrougarske i njemačke snage zaustavile su ofenzivu ruskih snaga na rijeci Dunajec. Bitke su se vodile od 5. do 17. prosinca a Rusi su bili prisiljeni povući se na crtu Dunajec-Gorlice-Tarnow. Sukobi su se nastavili na području Karpata, gdje je od prosinca 1914. do travnja 1915. godine bio vođen *Zimski rat*.³⁷ Detaljno izvješće nakon te bitke donosi list *Muraköz (Medjimurje)*: *Ove bitke su važne bile zbog toga, ar je Rus predvidel, da s našom i nemačkom vojskom nikaj nemre. Važne su bile te bitke i za to, ar je Rus strahovito velikoga zgubička imal a mi i nemci prama tomu jako malo... S tem skupa se je 5114 ruskih vojnikov predalo... zapovjedništvo je izračunalo, da su rusi petput tuliko mrtvih i desetput uranjenih izgubili.* Kada se ovakvi podaci navode treba uzeti u obzir da se u novinama znalo pretjerivati s gubicima na neprijateljskoj strani.³⁸

Na sjevernom dijelu istočnog bojišta borbe su se nastavile početkom svibnja 1915. godine. Austrougarske i njemačke snage probile su rusku crtu bojišnice te su

³⁷ Freivogel, 197-198.

³⁸ „Vu Karpatih je sve tiho“, *Muraköz (Medjimurje)*, 25.travnja 1915. godine, 1.

potisnule Ruse prema istoku.³⁹ Oduševljenje uspjesima austro-njemačkih snaga može se iščitati iz naslova *Muraköz (Medjimurja): Veliki napredki naših šergov v Galiciji; Bitke na 400 kilometer dugim frontu – Svigdi su ru rusi bitku izgubili. Broj polovljenih rusov je sve ober 194 jezer.* Naslovima se pokušao ostaviti dojam velike dominacije austro-njemačkih snaga, iako je bilo dosta žrtva i s njihove strane.⁴⁰ Ofenziva se nastavila te su tijekom lipnja bili oslobođeni Przemysl, Lavov, Varšava i Brest-Litovsk. Velika prekretnica za rat, ali i za sudbinu istočnog bojišta bio je ulazak Italije u rat na strani Antante. Od tada je trebalo mijenjati prioritete bojišnica, Nijemci su svoje najjače snage okrenuli na zapadno bojište dok je Austro-Ugarska to učinila za talijansko bojište. Centralne sile su zbog toga prešle u defenzivu na istočnom bojištu nakon uspješnih prodora kod Tarnowa i Gorlica. Problem je bio što nisu imali konkretnih planova što će učiniti protiv Rusa, nakon što su oslobodili izgubljena područja. Nakon nekoliko ruskih poraza car Nikola II., 21. kolovoza je otpustio svog bratića i glavnog zapovjednika vojske, Nikolaja Nikolajeviča te je sam preuzeo zapovjedništvo. Takav potez cara nije odobravala javnost, koja je sve više bila u strahu od njemačkog prodora na sjeveru te mogućeg osvajanja ruske prijestolnice Petrograda. Nijemci su imali takve planove, no bili su prisiljeni slati trupe na zapadno bojište. Vrhovni zapovjednik austrougarske vojske nadvojvoda Franz Conrad von Hötzendorf nije bio zadovoljan što Njemačka ima sve više utjecaja na istočnim graničnim dijelovima Monarhije. Zbog toga je počeo planirati austrougarsku ofenzivu na istočnom bojištu, tj. napasti Rusiju preko današnje Ukrajine.⁴¹ Novine *Muraköz (Medjimurje)*, pišu o tome kako su Rusi mislili da je glavni cilj napada grad Kijev: *Rusko zapovedništvo odlučilo je, da Luck festunga sprazni jerbo oslrak magjarski šergi iz nenoda prodrli ou ruskoga fronta pri Dnjestor vodi. Poleg toga iz Kiev ruskog varaša dan i noć se seliju vun stanovniki, jerbo tak misliju da, sad je našim prvi cilj, da ulaziju vu Kiev.* Rusi su pogrešno procijenili glavni cilj napada, što je omogućilo da ih austrougarske snage iznenade.⁴² Napad je započeo 26. kolovoza, osvojeni su bili gradovi Grdno i Luck, ruske snage počele su se povlačiti preko rijeke Strij. Austrougarska ofenziva nije dugo trajala jer su se Rusi reorganizirali te su krenuli u protunapad. Austrijanci su bili poraženi te su izgubili oko 230 tisuća vojnika, čak 100

³⁹ Freivogel, 206.

⁴⁰ „Veliki napredki naših šergov v Galiciji“, *Muraköz (Medjimurje)*, 23. svibanja 1915., 1.

⁴¹ Freivogel, 207-208.

⁴² „Rusi su straho za Kiev“, *Muraköz (Medjimurje)*, 5. rujna 1915., 3.

tisuća njih se predalo Rusima. Nijemci su opet morali intervenirati i spašavati svoje saveznike.⁴³

Početak 1916. godine Nijemci su na zapadnom bojištu svim snagama napadali Verdun što je potaknulo Ruse da naprave novu ofenzivu na istočnom bojištu. No takav plan je propao nakon poraza u bitci kod jezera Narocz . Zbog toga se promijenilo zapovjedništvo nad ruskom vojskom koja se borila na jugozapadnom dijelu istočnog bojišta. Novi zapovjednik postao je general Brusilov koji se tijekom rata istaknuo u borbi s austrougarskim snagama. Kada su Austrijanci počeli s ofenzivom u Italiji, Rusi su odlučili krenuti u ofenzivu na istoku. Ofenziva generala Brusilova započela je 4. lipnja 1916. godine jakom topničkom paljbom što je iznenadilo austrougarske postrojbe. Rusi su pregazili svoje protivnike u jurišu, probili obranu i prisilili vrhovno zapovjedništvo Austro-Ugarske da prekine ofenzivu u Italiji. Sve raspoložive snage bile su poslone na istočno bojište, no Bukovina je opet pala u ruke Rusa. Austro-njemačke snage sve su više gubile na istočnom bojištu, to je prisililo Nijemce da za vrhovnog zapovjednika postave feldmaršala Hindeburga, koji je uspostavio stožer u Brest-Litovsku. Rusi su u međuvremenu porazili 4. armiju carske i kraljevske vojske krajem srpnja što je bio još jedan težak udarac za austrougarsku vojsku. Nakon dolaska njemačkih snaga, Rusi su se povukli. Za Austro-Ugarsku početkom kolovoza dolazile su samo loše vijesti.⁴⁴ Rumunjska je odlučila potpisati ugovor o suradnji s Antantom te početi s ratnim operacijama protiv Austro-Ugarske 27. kolovoza.⁴⁵ Takva vijest bila je jako aktualna u Monarhiji što se može vidjeti iz novinama *Muraköz (Medjimurje)* gdje je čitava stranica bila posvećena tom događaju: *Rumunjska je 27 ga augustuša vu 9 vur na večer v neprijateljstvo stupila s Austria – Magjarskom monarchiom. Nikakve neprilike nesmo s Rumunjskom imeli, nikaj nesmu proti njemu zgrešili, pak je ipak vu tabor proti nam. Rumunj je ravno tak napravil z nami , kak je taljan, ar smo mi s Rumunjskom vu savezu bili Kontrakta smo imeli š njim, da budemo jeden drugoga proti rusa pomagali...* Odluka da će Rumunjska ući u rat na strani Antante je u potpunosti iznenadila Austro-Ugarsku, koja je imala savez s njima o međusobnom potpomaganju u slučaju sukoba s Rusima.⁴⁶ To je bio veliki udarac za austrougarske postrojbe jer nije bilo dovoljno

⁴³ Freivogel, 207.

⁴⁴ Isto, 211-215.

⁴⁵ Isto, 215.

⁴⁶ „Naši Šergi vu Erdeljskih Karpatih oduševljeno čekaju naše nove neprijatelje“, *Muraköz (Medjimurje)*, 3. rujna 1916., 1.

ljudstva da se popune sve carske i kraljevske armije. Austro-Ugarska je bila prisiljena tražiti pomoć svojih saveznika Njemačke i Osmanskog Carstva. Nijemci su počeli zahtijevati osnutak zajedničkog zapovjedništva pod njemačkim nadzorom koji bi bio zadužen za sve bojišnice. Vrhovno zapovjedništvo austrougarske vojske moralo je pristati na takav zahtjev te opet sebe staviti u podređeni položaj. Tako je njemačko Vrhovno ratno rukovodstvo preuzelo vođenje svih operacija oružanih snaga Centralnih sila pod zapovjedništvom cara Wilhelma II. To je bio jedini način da se Austro-Ugarska spasi od vojnog poraza već u 1916. godini. Ulaskom Rumunjske u rat, počeli su sve veći problemi za Centralne sile. Rumunjska je prekinula dovod žita Austro-Ugarskoj što je dovelo do protesta gladnog stanovništva. Nastavili su se i vojni porazi te je tijekom 1916. godine austrougarska vojska izgubila skoro 2 milijuna ljudi.⁴⁷

Veliki preokret na istočnom bojištu dogodio se 1917. godine. U Rusiji su izbile dvije revolucije koje su preokrenule situaciju na bojištu. Prva revolucija *buknula* je sredinom ožujka 1917. godine (naziva se Februarska, u skladu sa starim ruskim kalendarom). Ta revolucija je bila neizravna posljedica neposluha nekih postrojbi na bojištu koje su dezertirale ili su se odbile boriti. Među ruskim vojnicima vladala je nestašica hrane i ostalih nužnih potrepština za ratovanje, počeli su bježati iz vojske i pljačkati. Osim toga počeli su širiti *revolucionarne ideje* što je potaklo radnike na štrajkove i pobune ostalih vojnika na frontama. Takva situacija prisilila je ruskog cara Nikolu II. Romanova da abdicira 15. ožujka, naslijedio ga je njegov brat veliki knez Mihail, koji se odmah odrekao krune.⁴⁸ Vijest o pobuni u Rusiji s oduševljenjem je bila prihvaćena u Austro-Ugarskoj Monarhiji, što se može vidjeti po naslovima: *Velika buna vu Rusiji; Ruskoga cara su odtirali – Ruski ministri vu reštu – Mihalja nadhercega, carovoga brata hoćeju za cara postaviti – Vu Petrogradu su izmed pubonjenikov trijezere vumorili – Četiri jezerov redarov su pobunjeniki zatukli vu Petrogradu*. Osim toga bio je napisan opširan članak o događajima u revoluciji: *Jako važni i znameniti događaji su se pripetili vu prošlim tjednu. Buna je puknula vun vu Rusiji, koja je cara i celu vladu otirala*. Gotovo svaki članak iz ovog broja novina bio je posvećen događajima u Rusiji. Na dvije od četiri stranice pisalo se samo o tome.⁴⁹ Došlo do prekida vatre na bojištu, a ruski vojnici pokušali su stupiti u kontakt s

⁴⁷ Freivogel, 215-216.

⁴⁸ Isto, 216-217.

⁴⁹ „Velika buna vu Rusij“, *Muraköz (Medjimurje)*, 25. ožujka 1917., 1.

austrougarskim vojnicima, što vrhovno zapovjedništvo austrougarske vojske nije dopuštalo. Glavni razlog je bio taj da se ideja o revoluciji ne proširi među njihovim trupama. No Rusi su i dalje na većini istočne bojišnice bili dobro organizirani te je general Brusilov počeo planirati novu ofenzivu za proljeće 1917. godine. Centralne sile na sve način su pokušale propagandom ubrzati raspad ruske vojske što bi im omogućilo da se koncentriraju na ostala bojišta. Tijekom Uskrsa 1917. godine došlo je do *bratimljenja* vojnika s obje strane bojišnice. U tom razdoblju dolazilo je do sve više problema sa stegom među ruskim vojnicima. Nakon što je bila ukinuta smrtna kazna za dezertiranje, s bojišnice je pobjeglo oko milijun ljudi. Posljednje ratne operacije na istočnom bojištu Rusi su organizirali tijekom srpnja 1917. godine. Ofenziva generala Kerenskog u Galiciji i Bukovini započela je 1. srpnja te su uspjeli nadjačati austrougarske postrojbe. Tjedan dana kasnije Nijemci slamaju Ruse te time potiču raspad ruskog carstva. U međuvremenu su Nijemci posebnim vlakom iz Švicarske u Rusiju vratili Vladimira Uljanova (poznatijeg kao Lenjin), koji je prethodno bio prognan. Lenjin je odmah po povratku u Petrograd objavio deset teza u kojima kritizira rusku vladu i sudjelovanje u *imperijalističkom* svjetskom ratu. Nakon toga izbija druga revolucija u studenom 1917. godine (Oktobarska revolucija). Ruska vlada je bila svrgnuta, a na vlast je došla boljševička partija na čelu s Lenjinom koja je proglasila sovjetsku Rusiju. Počeli su pregovori o primirju između Sovjeta i Centralnih sila, koje je i bilo potpisano 3. ožujka 1918. godine, što je značilo da Rusija izlazi iz rata.⁵⁰ *Muraköz (Medjimurje)* u svom je članku iznijelo koji su bili uvjeti mira: 1) *Rusija mora s Nemaškom i s nam vu prijateljstvu živeti*, 2) *Poljeg Nemške ležeći orsagi kakti: Kurland, Livland i Estland nebudu više pod Rusiju spadali, nego budu samostalne države. Tak takaj budu se od Rusije odtrgnule i samostalne postale: Poljska, Ukrajina i Finska...* 5) *Ruska i črlena vojska se mora odmah razpustiti i vojnike dimo poslati*. Tražila se samostalnost Poljske, Ukrajine i Finske te raspuštanje ruske vojske.⁵¹ Samim time došlo je do raspada istočnog bojišta.

Posljednje bojište na kojemu su sudjelovali Međimurci bilo je talijansko bojište, na području sjeverne Italije. Svoju neutralnost Italija je objavila 3. kolovoza 1914. godine, no to je bila samo privremena odluka. Talijani su ispitivali teren, ako im se bolje isplati neutralnost ili ulazak u rat na strani Antante. Nisu isključivali ni Centralne sile, ako im Austro-Ugarska ustupi sporna područja Trentina i Tirola. Kada je na to

⁵⁰ Freivogel, 217.

⁵¹ „Mir je s Rusijom sklopljen“, *Muraköz (Medjimurje)*, 10. ožujaka 1918., 1.

Austro-Ugarska pristala Talijani su počeli zahtijevati i Trst, Goricu, Istru i Dalmaciju sa svim otocima. Na takve zahtjeve Austro-Ugarska ipak nije mogla pristati, jer bi izgubila važne i bogate pokrajine. To je iskoristila Antanta koja je pristala na sve zahtjeve Talijana te je u Londonu 26. travnja 1915. godine nastao tajni *Londonski ugovor*. Prema njemu Italija je ušla u rat na strani Antante, 23. svibnja 1915. objavila je rat Austro-Ugarskoj.⁵² Vijest o *izdaji* Talijana bila je aktualna u Monarhiji: *Taljan nas je šteli oguliti. Naš nepošten saveznik samo tak dugo je miren bil, doklam je ne previdel, da nas neprijatelji nemoreju nadvladati. Kad je taljan to previdel, njegovo poštenje je to zapovedalo, da svojega saveznika oguli... Kak su nemci na engleze mrzili, tak budemo od vezda i mi na taljana*. Vijest o ulasku Italije u rat izazvalo je veliko ogorčenje, pogotovo jer su smatrali da su Talijani izabrali najgori trenutak na štetu Austro-Ugarske.⁵³ To je značilo da će Austro-Ugarska morati ratovati na tri bojišnice odjednom: balkanskom, istočnom te talijanskom. U Monarhiji je ipak zavladao oduševljenje jer su se htjeli osvetiti bivšem savezniku koji se okrenuo protiv njih.⁵⁴ Plan austrougarske vojske pod zapovjedništvom generala Conrada von Hötzendorfa bio je održavati obranu na koruško-julijsko-sočanskoj fronti. Glavni cilj bio je namamiti talijansku vojsku u ljubljansku kotlinu gdje bi se ona mogla lako uništiti. Najveći problem austrougarske vojske bio je što su najbolje postrojbe već ratovale u Galiciji, Karpatima i Srbiji. General Conrad zahtijevao je da se crta obrane povuče dublje u Sloveniju, no tome se protivio general Borojević koji je predlagao obranu na rijeci Soči. S prijedlogom generala Borojevića složilo se Vrhovno zapovjedništvo austrougarske vojske. Talijani su ratni plan temeljili na obavezama iz *Londonskog ugovora*, tj. trebali su najkraćim putem osvojiti Beč i Budimpeštu.⁵⁵

Ratne operacije na talijanskom bojištu započele su 24. svibnja 1915. godine na Soči. Dva dana kasnije počele su borbe na grebenu Krn-Vršič-Batognica kod Tolmina uz velike gubitke na obje strane. Sukobi su nastavljeni tijekom lipnja kada je počela I. sočanska bitka. Nakon što 3. i 2. talijanska armija nisu uspjele proći rijeku Soči sredinom lipnja, general Luigi Cardona odlučio se za novu ofenzivu. Napadi su počeli 23. lipnja te su trajali do 6. i 7. srpnja uz velike gubitke na obje strane.⁵⁶ Talijani su u planu imali proboj u Panonsku nizinu, no to im nije uspjelo. Od srpnja do

⁵² Renouvin, 216-220.

⁵³ „Izdao nas je taljan“, *Muraköz (Medjimurje)*, 30. svibnja 1915., 2.

⁵⁴ Freivogel, 199-200.

⁵⁵ Herman, Kaurić; Tominac, Nikola, *Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)*, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 21, 2015., 36-38.

⁵⁶ Herman, Tominac, 43.

studenog bile su pokrenute još dvije bitke na Soči u kojim su Talijani bezuspješno pokušali probiti crtu bojišnice.⁵⁷ Neuspjesi talijanske vojske na bojištu negativno su se odrazili na političko stanje u zemlji. Također bio je poljuljan njezin vanjskopolitički položaj u Europi. General Cardona je zbog toga pokrenuo novu ofenzivu na Soči a glavni cilj bio je osvajanje Gorice. Napad je bio pokrenut 10. studenog, trajao je do 17. studenog, no talijanska vojska opet je ostala bez očekivanih rezultata. Nakon dana odmora napadi su se nastavili uz manje uspjehe ali do kraja IV. Sočanske bitke, talijanska vojska nije uspjela osvojiti Goricu koju su snažno branile austrougarske snage.⁵⁸ Talijansko bojište mirovalo je sve do ožujka 1916. godine kada je talijansko Vrhovno zapovjedništvo zbog obaveza prema Saveznicima pokrenulo novu ofenzivu na Soči. Glavni cilj ove ofenzive bio je sprječavanje vezivanje austrougarskih postrojbi i njihovo slanje na druga bojišta. Na taj način pokušala se rasteretiti francuska vojska kod Verduna. Talijani opet bezuspješno napadaju Goricu i visoravan Dobredo. Austrougarska vojska odgovorila je južnotirolskom ofenzivom. Plan operacije bio je prodor iz južnog Tirola u Venetsku nizinu te odsijecanje talijanske vojske na Soči. Ofenziva je započela 15. svibnja te je bila relativno uspješna. *Muraköz (Medjimurje)* izvještavalo je o tom akciji: *Najmre pak vu Južnim Tirolu majuša 17-ga tak su zbili talijane, da dvajsti kilometrov dugu liniju, šest jezer četiristo zarobljenikov, sedamnaest mašin puških i trideset štukov su zgubili.* Članci iz novina uvijek su s oduševljenjem prenosili uspjehe austrougarske vojske, dok su neuspjehe pokušali sakriti preuveličanim brojkama.⁵⁹ Situacija se promijenila jer je u međuvremenu na istočnom bojištu ruski general Brusilov pokrenuo ofenzivu koja je bila izuzetno uspješna te je prisilila Conrada da pošalje raspoložive snage na istok. To je prekinulo Južnotirolsku ofenzivu 17. lipnja. Takvu situaciju iskoristio je general Cardona koji je počeo planirati novu ofenzivu preko rijeke Soče. Napadi su počeli 4., a već su 8. kolovoza talijanske snage probile mostobran kod Gorice, dan kasnije osvojili su sam grad. Istog dana uspjeli su osvojiti i visoravan Doberdo te su tako austrougarske u samo par dana izgubile dvije važne obrambene pozicije. Euforični Talijani krenuli su u novi napad 12. kolovoza, no austrougarska vojska se pojačala postrojbama iz ostalih bojišta koja je uspjela zaustaviti njihov daljnji napredak. Ova VI. ofenziva na Soči bila je najuspješnija do

⁵⁷ Freivogel, 204.

⁵⁸ Herman, Tominac, 47-48.

⁵⁹ „Na talijanskom frontu“, *Muraköz (Medjimurje)*, 21. svibnja 1916., 1-2.

tada za Talijane dok je Austro-Ugarska doživjela težak udarac gubitkom Gorice. Izvještaj o tome dalo je i *Muraköz (Medjimurje): Höfer general već je desetoga službeno javil, da nekoje neprijateljske čete došle su do Görza. Stari varaš za kojeg su talijani četrinaest mesecov se borili, nazadnje s velikim zgubičkom vu ruke im je došel.* Pad Gorice bio je veliki šok, jer nisu očekivali da će jedna od glavnih utvrda pasti u ruke Talijana. Osim toga sada je Talijanima bio otvoren put prema gradu Trstu.⁶⁰ General Cardona želio je iskoristiti oduševljenje talijanske javnosti, osvajanjem Gorice i visoravni Dobredo, pa se odlučio za novu ofenzivu. Cilj je bio grad Trst a napad je započeo 14. rujna. Talijani su se vratili starim navikama te su opet uz velike gubitke napravili zanemarivi teritorijalni napredak, s napadima su prestali već 17. rujna. Do kraja 1916. godine, Talijani su pokušali probiti austrougarsku obranu još dva puta, no bezuspješno. Daljnje borbe nastavljene su tijekom proljeća i ljeta 1917. godine. Tada je došlo do još dvije bitke na Soči u kojima ni jedna vojska nije stekla prednost uz velike gubitke s jedne i druge strane. Tijekom srpnja i kolovoza vodila se XI. bitka u kojoj je došlo do izražaja da austrougarska obrambena linija sve više slabi. Dolazilo je do sve veće opasnosti da će Talijani probiti obranu i ući u zonu grada Trsta. Austrijsko Vrhovno zapovjedništvo smatralo je da se linija bojišnice zbog toga mora pomaknuti dublje u Italiju na rijeku Piavu. Ofenzivna akcija austrougarske vojske bila je organizirana uz pomoć njemačkih snaga akcija je dobila naziv *Oružana vjernost*. Talijanski general Cadorna saznao je za planove neprijatelja te je počeo pripremati obranu. Napad je započeo 24. listopada kada su austro-njemačke snage iznenadile su Talijane te su se uspješno probile kroz talijanske obrambene linije. Već 26. listopada bio je zauzet grad Udine, austro-njemačke snage probile su se do rijeke Piave, što je i bio plan.⁶¹ Nakon čak dvanaest bitaka na Soči, daljnje bitke nastavljene su na rijeci Piavi. Plan austro-njemačkih snaga bio je prijeći Piavu, probiti se do Venecije te potom razbiti preostale talijanske snage na području sjeverne Italije. Prvi pokušaj proboja austro-njemačke vojske bio je zaustavljen opet je došlo do velikih gubitaka te je talijanski general Cardona radi neuspjeha bio smijenjen. Novi zapovjednik talijanske postao je Armando Diaz. Tijekom lipnja 1918. godine došlo je do druge bitke na Piavi a Talijani su opet uspješno obranili svoje položaje. Do posljednje bitke na Piavi došlo je tijekom burnog razdoblja za Austro-Ugarsku Monarhiju koja se već gotovo raspala. Zbog

⁶⁰ „Talijani ulazili su vu Görz“, *Muraköz (Medjimurje)*, 13. kolovoza, 1916., 3.

⁶¹ Herman, Tominac, 49-66.

toga su neke austrougarske postrojbe dezertirale te se vratile kućama. Talijani su tako izvukli konačnu pobjedu kod Vittorie Veneta što je ujedno bio i kraj rata za Austro-Ugarsku. Početkom studenog bilo je potpisano primirje u Villi Giusti kod Padove te je tako bila zatvoreno talijansko bojište, jedno od najkrvoločnijih u Prvom svjetskom ratu.⁶²

Međimurci su tijekom Prvog svjetskog rata sudjelovali na svim bojištima gdje je ratovala austrougarska vojska. Prvotno su bili mobilizirani na istočno bojište te manji dio njih na balkansko. Ulaskom Italije u rat tijekom 1915. godine i otvaranja novog bojišta, mnogi Međimurci su bili premješteni na to bojište. Tako su sudjelovali u teškim bitkama za rijeke Soču i Piavu.

⁶² Freivogel, 203.

2. ISTAKNUTI DOGAĐAJI I OSOBE U MEĐIMURJU TIJEKOM PRVOG SVJETSKOG RATA

Kako bi mogao govoriti o Međimurju, moram prvo objasniti što se događalo u ostatku Hrvatske tijekom rata i a kulminiralo pri kraju rata. Tijekom Prvog svjetskog rata Austro-Ugarska nije uspjela sačuvati stare vrijednosti i načela na kojima se temeljila vanjska i unutarnja politika Monarhije. Dolazilo je do sve veće oskudice hrane dok je u nekim krajevima došlo i do pojave gladi, dok su se bogataši sve više bogatili što su omogućavali korumpirani činovnici. Sile Antante su tijekom trajanja rata smatrale da Austro-Ugarska mora opstati kako bi bila protuteža ruskim ekspanzionističkim planovima i njenom utjecaju. Kako se rat približavao kraju, bilo je jasno da Austro-Ugarska ne može opstati te da će se njezin teritorij trebati raspodijeliti. Među tim teritorijem spadale su hrvatske zemlje za koje su najviše interesa pokazale Srbija i Italija. Talijanima je tajnim Londonskim ugovorom bio obećan veliki dio istočnojadranske obale. Cilj Antante bio je privući Italiju da uđe u rat na njihovoj strani, što su i ostvarili. Srbija je znala da će u slučaju pobjede u ratu stjeći veliki dio jugoistočnog dijela Austro-Ugarske Monarhije.⁶³

Hrvatski političari bili su svjesni mogućeg raspleta u slučaju raspada Austro-Ugarske. Talijanske novine već su tijekom ljeta 1914. godine počele pisati o ambicijama Italije. Kipar Ivan Meštrović u tom razdoblju živio je u Italiji, točnije Rimu, te je bio politički angažiran. Pozvao je hrvatske političare da dođu u Italiju. Na njegov poziv odazvali su se tada većiskusni političara kao što su Ante Trumbić, Hinko Hinković te Frano Supilo. Svoje djelovanje započeli su u teškim uvjetima jer su imali ograničena sredstva i malo međunarodnih poznanstva. U rujnu su započeli razgovori s predstavnicima vlade Srbije, Velike Britanije i Francuske, no nisu dobili njihova jamstva. Meštrovićova, Supilova i Trumbićeva ideja bila je da Austro-Ugarska neće opstati nakon završetka rata te da treba naći novu opciju koja će najviše odgovarati Hrvatskoj.⁶⁴ Supilo i Trumbić su smatrali su da je najveća opasnost za opstanak Hrvatske bila njemačka politika *Drang nach Osten*, kojoj je cilj bio širenje prema istoku. U slučaju da Njemačka i Austro-Ugarska dobiju rat, Hrvati bi se našli u teškom položaju jer bi se našli na putu njemačkoj ekspanzionističkoj politici. Dok bi se u

⁶³ Goldstein, 1918. – 2008., 10.

⁶⁴ Isto, 11.

slučaju njihovog poraza Hrvatska dijelila na više država, kao što je to bio slučaj Kraljevine Poljske (koja je bila podijeljena između Ruskog Carstva, Habsburške Monarhije te Pruske). Zbog toga su smatrali da treba pronaći opciju gdje će sve hrvatske zemlje ostati na okupu.⁶⁵ Najbolja opcija bila je osnivanje zajedničke države sa Srbijom i Crnom Gorom. Razlog tome bilo je osnivanje Jugoslavenskog odbora u Parizu tijekom travnja 1915. godine. Jugoslavenski odbor predstavljao se kao zastupnik interesa zapadnog dijela južnoslavenskih država. To su bila područja današnje Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Vojvodine te Slovenije. No Jugoslavenski odbor je zapravo bio nehomogeno tijelo u kojem je često dolazilo do sukoba između neovisnih političara i pristaša srbijanske vlade. Tijekom 1915. godine došlo je i do prvih razgovora između predstavnika Jugoslavenskog odbora i srbijanske politike. Problem je bio u tome što srbijanska vlada u samom početku na odbor nije gledala kao ravnopravnog sugovornika. Točnije smatrala ga je političko-propagandnim tijelom u službi jugoslavenskog programa srpske vlade. Sam odbor bio je financiran od strane hrvatske dijaspore u Americi, no i od strane srbijanske vlade. To je onemogućavalo politički i etički integritet većine članove dok su rijetki kao što su Trumbić i Supilo nisu ovisili o donacijama. Jugoslavenski odbor dobio je aktivnu podršku utjecajnih britanskih javnih radnika, ponajviše znanstvenika među kojima treba izdvojiti Roberta Williama Seaton-Watsona i Arthura Evansa. Odbor je tijekom rata znatno utjecao na nacionalnu propagandu i širenju problema jugoslavenskog pitanja, no nije uspio steći međunarodno priznanje.⁶⁶ Cilj je bio prikazati vladama Francuske i Velike Britanije teror nad kojim su Jugoslaveni izloženi u Austro-Ugarskoj. Kako se ti narodi bore za Monarhiju, a imaju stoljetnu težnju za ujedinjenjem sa Srbijom i Crnom Gorom jer čine jedan narod.⁶⁷

Srbijanska vlada vodila je politiku s dva lica. S jedne strane je tvrdila da je Srbija ušla u rat kako bi oslobodila i ujedinila narode koji se nalaze u Austro-Ugarskoj, Hrvate, Slovence i ostatak Srba. S druge strane Pašić je zauzimao stav da Srbija samo treba one zemlje u kojima se ne bi dovodila u pitanje srpska, odnosno pravoslavna većina. Pašić se zalagao za podjelu Slavonije na pravoslavnu i katoličku. Išao je i dalje te je čak priznao da Italija ima pravo na istočnojadransku obalu dok bi se Srbija zadovoljila samo s izlazom na more. Na Hrvatsku je gledao

⁶⁵ Boban, 61-62.

⁶⁶ Goldstein, 1918. – 2008., 11.

⁶⁷ Boban, 62.

kao teritorij koji bi dobio kao ustupak koji bi trebao napraviti dijeljenjem Makedonije s Grčkom i Bugarskom.⁶⁸ Supilo je prije sklapanja Londonskog ugovora pokušao intervenirati kod ministara vanjskih poslova Rusije i Velike Britanije, no bezuspješno. Londonski ugovor bio je potpisan, Italija je ušla u rat na strani Antante, te joj je bila obećana istočnojadranska obala.⁶⁹

Što se tiče uređenja buduće države, srbijanska vlada je tijekom rata izbjegavala bilo kakva pitanja o tome jer im je cilj bio zadržati monarhiju. Pašić je želio osigurati da monarhija bude unitarna i centralistička.⁷⁰ Jugoslavenski odbor na čelu sa Supilom zalagao da se ujedinjenje mora temeljiti na slobodnoj volji i ravnopravnosti svih naroda koji ulaze u državu. Osim toga uređenje bi trebalo biti federalističko, a ne centralističko. Supilo je smatrao da su Slovenci, Hrvati i Srbi jedan narod s tri imena, istog jezika, no s različitim kulturnim, državno-pravim i povijesnim tradicijama. Zbog toga je tražio da srbijanska vlada za buduće pregovore napravi određene reforme u kojima bi se spriječila srbijanska prevlast, ako do toga ne dođe moralo bi se planirati organiziranje samostalne Hrvatske. Poslije toga bi se odlučivalo o zajedničkoj državi sa Srbijom. Supilo je uređenje buduće države vidio kao federaciju u koju bi spadali sljedeći dijelovi: Srbija s Makedonijom i Kosovom, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Slovenija te Hrvatska sa Slavonijom i Dalmacijom.⁷¹ No kako nije došlo do reformi oko uređenje države, Supilo je istupio iz Jugoslavenskog odbora u lipnju 1916. godine. Zasmotala mu je blagonaklonost Velike Britanije i Rusije prema težnjama Italije i Srbije.⁷² Trumbić je zamijenio Supila na čelu Jugoslavenskog odbora, on je bio povoljniji pregovarač za srbijansku vladu, no imao je stav kao i Supilo da su Hrvatska, Srbija i Slovenija ravnopravne države. Jugoslavenski klub zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču je tzv. Svibanjskom deklaracijom 1917. godine tražio ujedinjenje svih zemalja Austro-Ugarske u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi. Uvjeti su bili da se organizira državno tijelo koje će biti samostalno, slobodno i temeljeno na demokratskoj osnovi, no bilo bi pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije. Dva mjeseca kasnije na grčkom otoku Krfu sastali su se predstavnici Jugoslavenskog odbora i članovi srpske vlade te su usvojili Krfsku deklaraciju. Prema toj deklaraciji usvojena su osnovna načela prema kojima će se

⁶⁸ Goldstein, *1918. – 2008.*, 12.

⁶⁹ Boban, 63.

⁷⁰ Isto, 62.

⁷¹ Goldstein, *1918. – 2008.*, 13.

⁷² Boban, 63.

buduća jugoslavenska država ujediniti i kako će biti ustrojena. Država će biti uređena kao monarhija sustavnim, parlamentarnim i demokratskim rješenjem dok će na čelu države biti srpska dinastija Karađorđević. Jugoslavenska država bit će zasnovana na općim građanskim slobodama. Jamčila se jednakost i ravnopravnost tri zastave (hrvatske, slovenske i srpske), sva tri narodna imena, tri vjere (pravoslavlje, katoličanstvo te islam) i pravo na korištenje dva pisma (latinica i ćirilica). Kasnije je opet došlo do nesuglasica oko tumačenje deklaracije. S jedne strane Jugoslavenski odbor na čelu s Trumbićem je tumačio deklaraciju tako da je južnoslavensku zajednicu definirao kao federativnu. Dok je s jedne strane Pašić zanemarivao načela ravnopravnosti te je Jugoslavenskom odboru namijenio ulogu pomagača srbijanskoj Vladi u cilju ujedinjenja. S druge strane do kraja rata situacija na bojišnicama se mijenjala te s time i stav Jugoslavenskog kluba. Početkom 1918. godine donio je Zagrebačku deklaraciju koja se temeljila prema Wilsonovim načelima samoopredjeljenja i sada se zahtijevala neovisna država Slovenaca, Hrvata i Srba unutar Austro-Ugarske Monarhije. Tijekom travnju 1918. godine bio je održan skup potlačenih naroda Austro-Ugarske u Rimu. Zahtijevalo se rušenje Monarhije, priznavanje potlačenih naroda kao saveznike te njihove dobrovoljne odrede kao vojska, tražilo se i priznavanje narodnih odbora kao legitimnih političkih tijela. Tijekom srpnja donijeta je Splitska rezolucija u kojoj se zahtijeva *etničko jedinstveni narod Srba, Hrvata i Slovenaca ima neotuđivo pravo na ostvarivanje jedinstvene države*.⁷³

Međimurje se i dalje nalazilo u sklopu Kraljevine Ugarske te se tražio način kako da se priključi ostatku Hrvatske. Temelj za takvu ideju postavio je američki predsjednik Woodrow Wilson, koji je iznio program 14 točaka, tj. program mirovnih uvjeta SAD-a, 8. siječnja 1918. godine. Najvažnija točka za Hrvatsku je svakako bila zadnja točka, prema kojoj svaki narod ima pravo na samoopredjeljenje. Ta točka je omogućila osnivanje Države SHS, te je Međimurju omogućila da ostvari svoju težnju za priključenjem s ostatkom Hrvatske.⁷⁴ Kako bi Međimurci shvatili gdje pripadaju te da se počnu boriti za priključenje s ostatkom Hrvatske, najzaslužniji je bio međimurski političar Ivan Novak.

Kako je rat sve dulje trajao postojala je sve veća mogućnost da Austro-Ugarska Monarhija neće opstati. Zbog toga su hrvatski političari pokušavali pronaći

⁷³ Goldstein, 1918. – 2008., 13-14.

⁷⁴ „Četnaest točaka“, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=13339>, pregledano 22. srpnja 2018.

što bolje rješenje za Hrvatsku nakon rata. Idealno rješenje bilo je osnivanje samostalne države, što je omogućio Woodrow Wilson sa svojim programom od 14 točaka.

2.1. VAŽNOST IVANA NOVAKA KAO PREDVODNIKA POKRETA ZA OSLOBOĐENJE MEĐIMURJA

Ivana Novaka već sam spomenuo u uvodu kao borca za nacionalno osvještavanje Međimuraca. No tko je bio Ivan Novak?

Ivan Novak bio je pjesnik, novinar i političar, ali je najviše traga ostavio kao hrvatski narodni preporoditelj međimurskih Hrvata, bio je predvodnik pokreta za oslobođenja Međimurja. Novak je rođen u Macincu 1884. godine, a umire naglom smrću 1934. godine u Čakovcu, u to vrijeme se borio za ravnopravnost svih jugoslavenskih naroda. Svoj životopisan put borbe za prava Međimuraca započinje već u osnovnoj školi kada ispisuje mađarsku građansku školu u Čakovcu, zbog stalnih uvreda mađarskih učitelja spram djece koja nisu naučila mađarski.⁷⁵ Upisuje hrvatsku gimnaziju u Varaždinu, gdje postiže veći uspjeh, no ni tamo se nije zadržao jer je bio izbačen iz škole. Na daljnje školovanje odlazi u Zagreb gdje je i uz studij u Budimpešti završio Pravni fakultet. Novak u Budimpešti osim školovanja uređuje i izdaje socijalističke listove *Crvena Sloboda* i *Socijalist*, pod pseudonimom Ivan Hudić. Nakon toga se vraća u Zagreb gdje je postao predsjednikom Hrvatske napredne omladine.⁷⁶ Tijekom Prvog svjetskog rata ostaje u Međimurju, kao branitelj nacionalne slobode, socijalne pravde i demokracije. Zapisao je kako mu je najsretniji dan u životu bio kada je 28. listopada 1918. godine bila slomljena mađarska vlast nad Međimurjem.⁷⁷ Treba izdvojiti i njegov literarni rad: pisao je u karlovačkom listu *Zora*, a kasnije piše političke članke u varaždinskom listu *Naše pravice*. Njegovo najpoznatije i najznačajnije djelo ostaje *Istina o Međimurju* iz 1907. godine u kojem iznosi bitne ideje o načinu rješavanja *Međimorskog pitanja*.⁷⁸

⁷⁵ Bartolić, Zvonimir, *Sjevernohrvatske teme VI.*, Naklada dr. Feletar, Zagreb, 2001., 7-8.

⁷⁶ Novak, Ivan, *Istina o Međimurju : povodom 110. obljetnice izdavanja knjige (1907.-2017.)*, Grad Čakovec, Čakovec, 2017., 10.

⁷⁷ Isto, 11.

⁷⁸ Bartolić, 9.

Novak je u djelu *Istina o Međimurju* postavio temelj za borbu Međimuraca kada dođe prilika da se Međimurje priključi ostatku Hrvatske, nakon osnivanja Države SHS, 29. listopada 1918. godine. Osim toga htio je prikazati ostatku hrvatskih zemalja kakva je situacija u Međimurju: *Osobito se u posljednje vrijeme počelo opet nešto življe govoriti o Medjumurju, gdje je mađjarski šovinizam polako istrijebio hrvatski jezik iz škola i iz svih ureda, a počeo pomalo trijebit i posljednje ostatke hrvatskih osjećaja iz srca medjumurskog naroda.* Novak je smatrao da se premalo pozornosti daje teškoj situaciji u kraju između Mure i Drave.⁷⁹ Međimurje je nakon Austro-Ugarske nagodbe 1868. godine bilo podvrgnuto jakoj mađarizaciji kojoj je cilj bio uvesti mađarski kao glavnu jezik u Međimurju. Takva politika bila je teška za Međimurce jer se većina njih sporazumijevala na hrvatskom, odnosno kajkavskom narječju.⁸⁰ Stoga Novak navodi da je situacija mnogo gora nego prije desetak ili petnaestak godina.⁸¹ Ivan Novak je kritizirao političke poteze iz Banske Hrvatske, ponajviše pravašku politiku. Bio je razočaran reakcijom Hrvata, kada je Međimurje bilo priključeno zaladskoj županiji, tj. Kraljevini Ugarskoj 1861. godine. Kritizira i ostale pokušaje izvan Međimurja kojima je cilj bio prikupiti sredstva za pomoć Međimurcima. Antun Radić je pokušao pomoći sakupljanjem za *Medjumursku zoru* no te novce Međimurci nikada nisu dobili.⁸² No hvali inicijativu novine *Naše Pravice* koje su iznosile međimurske prilike, no ni to nije dovelo do željenih rezultata. *Naše Pravice* su bile novine koje su bile pokrenute u Varaždinu, točnije Platzerovoj tiskari. Počele su izlaziti 4. veljače 1904. te su izlazile sve do Prvog svjetskog rata. Novine je pokrenuo dr. Pero Magdić, a objavljene su teme vezane uz politiku te vrijedni podlistci iz hrvatske povijesti.⁸³ Najvećim problemom smatrao je da Međimurci ne znaju svoje prošlost te gdje pripadaju: *...naći ćete narod bez ikakvih tradicija, narod bez prošlosti - jer o tome ništa ne zna.*⁸⁴ Osim toga Međimurci su u Mađarima vidjeli ideal, dok su npr. Zagorci bili slabići, tj. ljude na koje se ne treba ugledati.⁸⁵ Zanimljiv je dio u kojem Novak navodi kakav odnos su imali mladi ljudi prema svojoj pripadnosti: *Kad biste se upustili u razgovor s našim ljudima, osobito s mladim svijetom, pa ih*

⁷⁹ Novak, 8.

⁸⁰ Kalašjan, *Građansko društvo*, 38.

⁸¹ Novak, 18.

⁸² Novak, 19-22.

⁸³ „Naše Pravice“

<https://library.foi.hr/m3/kd1.php?B=1&sqlx=N00038&ser=&sqlid=1&sqlnivo=&css=&H=&U=NOVINE>, pregledano 10. kolovoza 2018.

⁸⁴ Novak, 27.

⁸⁵ Kalšjan, *Građansko društvo*, 41.

nakon par riječi onako konvecionalno zapitali, što su? – Magjari! – reći će vam. Pitajte ih kojim jezikom govore? – hrvatskim! ... Nakon duljeg uvjeravanja i dokazivanja popustit će vam... da nisu Magjari – ali su „Međimurci“ samo ne Hrvati! Mladi ljudi bili su najviše izloženi mađarizaciji, koja je postigla svoj cilj uvjeravanja da su oni Mađari.⁸⁶ Ivan Novak za takav problem našao je rješenje u stvaranju *narodne inteligencije*. U čemu je zapravo bio problem? Na svim visokopozicioniranim položajima u politici ili više obrazovano stanovništvo bilo je mađarsko, dok su Međimurci bili u manjini. Novakov cilj bio je obrazovati mlade ljude u hrvatskim školama u Varaždinu ili Zagrebu, tamo bi stekli nacionalnu ideju, tj. da pripadaju Hrvatskoj. Nakon toga bi bili poslani na studij u Budimpeštu gdje bi stekli visoko obrazovanje te bi s viših pozicija mogli prenositi nacionalnu ideju. Smatrao je da i ako političari iz Banske Hrvatske uspiju navesti austrougarsku vlast da se Međimurje priključi Hrvatskoj to ne bi uspjelo. Glavni razlog tome je to što Međimurci nisu svjesni da pripadaju među Hrvate i zbog toga bi najvjerojatnije na demokratskim izborima glasovali za ostanak u Kraljevini Ugarskoj. Novak je smatrao da prvo treba stvoriti *narodnu inteligenciju* koja bi širila nacionalne ideje na šire ostatak Međimuraca.⁸⁷ On je oštro kritizirao svećenstvo u Međimurju jer nisu prenosili takvu nacionalnu ideju na širu masu, nego su rađe prihvaćali mađarizaciju. Najviše im je zamjerao to što se obrazuju u Hrvatskoj (ponajviše u Zagrebačkom sjemeništu), ali ne prenose nacionalne ideje i pripadnost Hrvatskoj. Svećenici su imali tada veliki utjecaj na Međimurce jer je velika većina njih bila pobožna i vjerovala je svećenicima.⁸⁸ Naravno to se nije odnosilo na sve svećenike najbolji primjer toga je kotoripski župnik Juraj Lajtman. On se također bavio nacionalnim osvješćivanjem Međimuraca. Već kao mladić počeo se družiti sa seljacima te je tako privlačio njihove simpatije. Uspio ih je zainteresirati za politiku što nije bilo tipično za međimurskog seljaka. Nakon toga okrenuo se mladeži koja je najviše bila pod utjecajem mađarizacije. Okupljao ih je u zborove gdje su se pjevale samo pjesme na hrvatskome. Lajtman je uz to bio urednik i pokretač kalendara *Katoličkog pučkog saveza* gdje su se objavljivali tekstovi na hrvatskom književnom jeziku. Pokušao je pokrenuti i otvaranje škola u kojim bi se govorio samo hrvatski jezik. Problem je bio što u Međimurju nije bilo učitelja koji su predavali na hrvatskome jeziku te je taj plan propao. Juraj Lajtman je svojim aktivnim

⁸⁶ Novak, 28.

⁸⁷ Novak, 50.

⁸⁸ Isto, 33.

radom uspio učiniti većini stanovnika Kotoribe nacionalno svjesnim Hrvatima.⁸⁹ No da je većina župnika bila aktivnija u borbi za nacionalno pitanje Međimuraca, moglo se postići identičan uspjeh kao i u Istri, gdje se Juraj Dobrila borio za nacionalnu pripadnost većinskih Hrvata u Istri te se odupirao talijanizaciji poluotoka.⁹⁰

Za Novaka su bile važne i novine koje bi poticale nacionalni pokret. Tada nije bilo novina koje bi prenosile Međimurcima hrvatsku misao.⁹¹ Postojale su samo novine *Muraköz-Medjmurje* koje su bile pisane od strane Mađara preko kojih su širili mađarizaciju.⁹² Novine koje su trebale širiti nacionalne ideje, trebale su biti na kajkavskom, jer kako kaže Novak: *Novine pisane štokavštinom, susreću Medjumurac s nekim nepouzdanjem...*⁹³ Novine bi služile i o pisanju tema kao što su borba za prava ostalih naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji, kao što su Srbi, Slovaci ili Rumunji, kako bi Međimurci spoznali da nisu sami u borbi protiv mađarizacije.⁹⁴ Ovakve ideje dr. Ivana Novaka potaknule su Međimurce kada je došla prilika u 1918. godini da se odluče kojoj strani će se prikloniti, onoj Ugarskoj ili Hrvatskoj. Može se reći da je bio jedan od začetnika Međimurske revolucije.

Ivan Novak bio je jedan od najaktivnijih boraca za nacionalno osvještavanje Hrvata u Međimurju. Svojom brošurou *Istina o Medjmurju*, iznio je program prema kojem bi Međimurci postali svjesni svoje pripadnosti. Svojim idejama i akcijama zaslužan je za pokretanje Međimurske revolucije i kasnije priključenja Međimurja s ostatkom Hrvatske, a samim time i odbacivanje mađarske vlasti. Bio je jedan od najuspješnijih međimurskih političara 20. stoljeća.

2.2. MEĐIMURSKA REVOLUCIJA

Hrvatski sabor je 29. listopada 1918. godine prekinuo sve državne odnose s Austro-Ugarskom te je proglasio osnivanje Države Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS). Međimurje je ostalo izvan Hrvatske kako je bilo u sastavu Kraljevine Ugarske. Položaj Međimurja još je bio dodatno otežan vojnom konvencijom iz 13. studenoga 1918. godine, kada su u Beogradu potpisali Bela Linden koji je predstavljao mađarsku vladu i general Henry kao predstavnik zapovjedništva

⁸⁹ Kalšan, *Građansko društvo*, 43-44.

⁹⁰ Isto, 42.

⁹¹ Novak, 53.

⁹² Kalšan, *Građansko društvo*, 25.

⁹³ Novak, 53.

⁹⁴ Isto, 54.

savezničkih antantinih armija na Istoku. Na toj je bilo određeno da će granica biti na rijeci Dravi, što je Međimurje svrstalo u Mađarsku.⁹⁵ Međimurci su bili nezadovoljni, podigli su se na noge te su iskalili bijes na imovini imućnih ljudi kao što su bili vlastelini, seoski trgovci i ljudi koji su se bogatili tijekom rata. Većina njih bili su Mađari te su samim time Međimurci iskazali nezadovoljstvo mađarskom vlašću.⁹⁶

To je sve nezadovoljstvo bila posljedica unutarnjeg namira među narodom. Sve veći poticaj bilo je i raspad Austro-Ugarske carske i kraljevske vojske na frontama. Sve više ljudi bježalo je s bojišta i vraćalo se kući. Takvi vojnici željeli su mir nakon četverogodišnjeg ratovanja diljem Europe. Nakon što su se vratili kući, Međimurje su našli u teškim životnim prilikama. Vladala je glad, korupcija, siromaštvo te ogromna neravnopravnost među stanovnicima Međimurja.⁹⁷ U Međimurju su se već otprije nalazili i vojni bjegunci koji su predstavljali opasnost za okolno stanovništvo. Oni su se krili po šumama te su zbog toga dobili naziv *Zeleni kadar*. Pokret je ponajviše bio vezan za južnoslavenske narode unutar Austro-Ugarske Monarhije. Prva pojava dezertera pojavila se sredinom 1916. godine, a masovno se počeo širiti nakon osnivanja države SHS. Među *Zelenim kadrom* bilo je i vojnika koji su bili u ruskom zarobljeništvu te su donosili socijalno-revolucionarne ideje iz Oktobarske revolucije. *Zeleni kadar* vršio je prepade i pljačke na željezničke postaje, vlastelinstva, skladišta s namirnicama. Pokreti su bili suzbijeni do sredine 1919. godine.⁹⁸ Međimurje je početkom listopada bila *bačva baruta* koju je samo trebalo zapaliti. To se i dogodilo a samo je pitanje što je bio glavni uzrok. Je li rasulo na frontu, osnivanje Države SHS, postepeno povlačenje mađarske vlasti iz Međimurja ili sam raspad Austro-Ugarske Monarhije? Teško je odgovoriti na to pitanje jer nema konkretnih dokaza. Sigurno je da se cijelo Međimurje *diglo na noge* između 2. i 4. studenog. Pobuna je počela napadima na žandarmerijske stanice, vlastelinske posjede, gostionice, škole i sve ostalo što je pripadalo Mađarima. Bile su skidane zastave, rušeni natpisi s grbovima te paljeni općinski arhivi. Najsnažnije je bio pogođen dvorac grofa Feštetića u Pribislavcu gdje je bilo odneseno mnogo vrijednosti iz samog dvorca kao i stoka iz okolnih marofa. Ljudi su uzimali sve do čega su mogli doći: brašno, šibice, vreće soli i šećera itd. Najzanimljivije od svega je to što zapravo nije bila organizirana akcija od strane neke osobe ili pokreta.

⁹⁵ Kalšan, *Građansko društvo*, 46.

⁹⁶ Kapun, 9–12.

⁹⁷ Isto, 163.

⁹⁸ „Zeleni kadar“, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=67079>, pregledano 23. srpnja 2018.

Međimurci su zajedno pokrenuli svoju revoluciju, s ciljem promjene dotadašnjeg stanja u Međimurju.⁹⁹

Međimurska revolucija započela je u subotu 2. studenog u donjomeđimurskim mjestima Prelogu i Goričanu. Prelog je bio i središte jednog od dva međimurska kotara koji su se nalazili unutar ugarske županije Zala. Teško je pretpostaviti zašto upravo ta dva mjesta, no moguć razlog je taj što su njihovi stanovnici radili u gradovima tadašnjeg austrijskom dijela Monarhije. To je omogućilo bolje uviđanje stanja u samoj Monarhiji. Osim toga Prelog se nalazi blizu Podravine gdje se već dogodio sličan događaj pobune protiv lokalne vlasti. Preloški narodni pokret počeo je udarom na trgovinu Viktora Hirschsona koji je imao zalihe u skladištima za cijeli kotar Prelog. Kasnije tijekom dana bili su napadnuti trgovci, odvjetnici te ostali imućniji građani Preloga. Narod je potjerala vojska koja je stigla iz Donjeg Kraljevca.¹⁰⁰ Slična situacija bila je i u Goričanu gdje je narodni pokret bio pokrenut kada su se ljudi okupili na groblju kako bio odali počast svojim bližnjima na *Dušni dan*. Iskru među narodom su pokrenuli vojnici koji su dali do znanja ljudima da se mogu obračunati s bogatašima i predstavnicima vlasti. Već se popodne narod okupio ispred kuća lokalnih trgovaca Weisfelda i Friedricha, ušli su na njihove posjede, potrgali lokote i u skladištima našli zalihe hrane do kojih je bilo teško doći. Ispraznili su skladišta te su krenuli dalje prema općini. Tamo su zapalili arhivu i potjerali su činovnike. Trgovci i činovnici pobjegli su u obližnje selo Donji Kraljevec, odakle su doveli mađarsku vojsku koja je smirila masu.¹⁰¹ Revolucija se dalje širila na okolna mjesta Dekanovec i Domašinec. U Dekanovcu su saznali za događaje iz Preloga i Goričana već krajem dana. Masa naroda je uplašila žandare koji su pobjegli iz svoje stanice u Čakovec. Narod je tu stanicu demolirao te je krenuo dalje prema stanu javnog bilježnika Brennera koji je bio opljačkan. Slične scene događale su se u Domašincu. Tamo je bila napadnuta kurija šumara Kovacs, uredi javnog bilježnika i trgovca. Zatim su krenuli prema bogatijoj gospodi koja su se obranila vatrenim oružjem. Bilo je više ranjenih od kojih su neki i umrli od posljedice ranjavanja, a nakon toga situacija se smirila.¹⁰² Istog dana pobuna je počela i u najvećem selu čakovečkog kotara, Nedelišću. Gdje je bilo puno vojnika povratnika s fronta koji su sa

⁹⁹ Kapun, 164-166.

¹⁰⁰ Isto, 190.

¹⁰¹ Horvat, Damir, „Krvavi međimurski studeni“, <http://povijest.net/krvavi-medimurski-studeni/>, pregledano 16. kolovoza 2018.

¹⁰² Kapun, 168-170.

sobom ponijeli veće količine oružja. S akcijama su počeli odvoženjem drva iz šume Križopotje koja su bile namijenjene uredima grofa Feštetića. Sljedećeg dana, 3. studenog veća skupina je navalila na gostionicu Jakoba Rechnitzera gdje su došli do veće količine alkohola. Kasnije tijekom dana bila je napadnuta žandarska postaja koju su opljačkali bez otpora jer su žandari pobjegli u Čakovec.¹⁰³

Međimurska revolucija proširila se još više 3. studenog kada su se gotovo sva međimurska sela uključila u narodni pokret. Najaktivnije je bilo u selu Belica gdje je narod ušao na marof grofa Feštetića. Iz njega su odnijeli veće količine žita, stoku sitnog i krupnog zuba, slamu i sijeno. Napali su kuću općinskog bilježnika Seiwertha koji je pobjegao u Čakovec. Ljudi su se smirili do kraja dana, no veliki dio njih je odlazio u okolna sela.¹⁰⁴ U Donjoj Dubravi bio je napadnut stan općinskog bilježnika, trgovina i gostionica trgovca Pollaka. Napadi su trajali duže jer lokalna žandarmerija nije reagirala zbog straha. Napadi su se nastavili i 4. studenog kada je bila opljačkana gostionica Heimer i trgovina Eisler. Tijekom noći toga dana pala je i prva žrtva iz Donje Dubrave. Bila je ubijena djevojka od strane paljbe žandarmerije. Zanimljivo je što nisu bili napadnuti objekti poduzeća Ujlaki-Hirschler i sin koji su bili najveće i najznačajnije poduzeće u Donjoj Dubravi.¹⁰⁵ Još jedno veće donjemeđimursko mjesto Donji Kraljevec imalo je teški položaj u odnosu na okolna sela. Donji Kraljevec bio je jedna od četiri željezničkih stanica pruge koja je vodila od Budimpešte prema Trstu. Navečer je bio napadnut gostioničar Imra Fischel, koji je pokušao pružiti otpor, no bio je prisiljen pobjeći pred masnom ljudi. Tijekom noći bio je napadnut ured i stan općinskog bilježnika koji je već tijekom dana pobjegao u Mađarsku.¹⁰⁶ U obližnjem selu Donji Pustakovec nalazilo se središte veleposjeda Eleka Szaba. Takvo imanje privuklo je narod iz samog sela i okolice koji su opljačkali staje te žitnice. Napadi u Donjem Pustakovcu trajali su sve do 5. studenog.¹⁰⁷ Marof Novi Dvori nalazili su se u Hlapičini od 16. stoljeća. To je bilo privlačno mjesto za pobunjeni narod iz Hlapičine i okolnih mjesta jer se tamo sakupljao urod s vlastelinskih polja između Mure i brjegova kod Selnice. Narod je nasilno ušao u žitnicu uz protivljenje vlastelinskog upravitelja Lajosa Farkasa. No on je morao

¹⁰³ Isto, 186-188.

¹⁰⁴ Horvat, Damir, „Krvavi međimurski studeni“, <http://povijest.net/krvavi-medimurski-studeni/>, pregledano 16. kolovoza 2018.

¹⁰⁵ Kapun, 170-172.

¹⁰⁶ Horvat, Damir, „Krvavi međimurski studeni“, <http://povijest.net/krvavi-medimurski-studeni/>, pregledano 16. kolovoza 2018.

¹⁰⁷ Isto.

pobjeći nakon što je došlo do pljačke skladišta žita.¹⁰⁸ Narod iz Hodošana i Svetog Jurja iz Trnja porazbijao je natpise na mađarskome jeziku, skinuo zastave, grbove i ostale državne oznake. S jedne strane u Hodošanu nije došlo do pljačke i uništavanja. Dok je s druge strane u Jurju iz Trnja došlo do razbijanja općinskog ureda, paljenja arhive te provale u podrum bilježnika Kisfaludyja.¹⁰⁹ Zanimljivo je bilo u Murskom Središću, danas jednom od tri grada iz Međimurske županije. Tamo je poticaj za pobunu dao sam kotarski načelnik iz Čakovca Dezso Szilagyi koji je poslao kola sa svojim stvarima prema Mađarskoj. Skupina mladića je zaustavila kola te je narod pokrao te stvari. Kasnije je bila opljačkana i trgovina Jakoba Mayera.¹¹⁰ Današnje selo Novo Selo Rok bilo je razdvojeno u dva manja naselja Novo Selo i Sveti Rok. Oko tih naselja nalazila su se velika velikoposjednička polja, a u Svetom Roku se nalazio i grofovski marof te se zbog toga taj dio nazivao Stari Marof. Iz tih veleposjedničkih imanja bila je pokradena povećana količina žita koja je nedostajala kao osnovna živežna namirnica.¹¹¹ Jedno od najznačajnijih međimurskih sela početkom 20. stoljeća zasigurno je bio Pribislavec. Tamo se je nalazio veliki veleposjednički marof, no Pribislavec je bio značajan jer je tamo grof Feštetić podigao veliki dvorac, koji se danas naziva Kaštel. Grof Feštetić preselio se iz Čakovca u Pribislavec nakon što je u utvrdi Starog Grada u Čakovcu otvorio šećeranu. Pribislavec je tako postao sjedište vlastelinstva koje se protezalo na više od 26.000 jutara zemlje.¹¹² Dvorac je bio raskošno uređen, a u njemu je boravio car i kralj Franjo Josip I. prilikom posjeta Međimurju 1887. godine.¹¹³ Pribislavec je privlačio razne službenike vlastelinstva, trgovce te krčmare koji su ovdje stjecali velike prihode. Zanimljivo je da počeci Međimurske revolucije nisu počeli ovdje nego u donjemeđimurskim selima. Pobuna je počela u gostionici Józefa Récsai, kada su pobunjenici odbili platiti piće, te su odnijeli povećanu količinu bačvi alkoholnog pića. Lokalni trgovac Adolf Leitner također je bio žrtva napada bila je opljačkana njegova prodavaonica. Narod je vidio da ima robu za koju je više mjeseci tvrdio da je nema te su zbog toga od lučili opljačkati i njegov stan, odakle su odnijeli sve što se moglo nositi. Dalje su naravno krenuli prema samom dvorcu grofa Feštetića gdje su prisilili

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Kapun, 185-186.

¹¹¹ Isto, 188.

¹¹² Horvat, Damir, „Krvavi međimurski studeni“, <http://povijest.net/krvavi-medimurski-studeni/>, pregledano 16. kolovoza 2018.

¹¹³ Kapun, 192.

domara da im otvori vrata. U dvorcu su napravili golemu štetu, a odnijeli su osim predmeta za svakodnevnu upotrebu, veliku količinu umjetničkih i unikatnih predmeta. Osim samog dvorca bila je opljačkana i njegova okolica, tj. staje u kojima se nalazilo poveći broj stoke te žitnice, peradarnici i ostalo.¹¹⁴ Štrigova je kao najznačajnije naselje gornjeg Međimurja također bila meta napada. Stanovnici lokalnih sela sudjelovali su u pobuni: Banfija, Gibine, Grabrovnika, Jalšovca, Leskovca, Prekope, Raskrižja, Robadja, Statetinca, Šafarskog, Urbana, Železne Gore i ostali. Ovdje su isto mete napada bile lokalne trgovine i općinski ured.¹¹⁵

Najkasnije od svih pobuni se pridružilo selo Kotoriba, koja je uz Čakovec imala najveću željezničku stanicu u Međimurju, što je i ostalo do danas. Željeznica je bila vrlo važna za vojsku tijekom rata te je zbog toga bila stalno čuvana od strane stražara. Zbog toga je Kotoriba imala teži položaj u usporedbi s ostalim međimurskim naseljima. Na željezničku stanicu dolazio je veliki broj vojnika povratnika, pogotovo Mađara, koji su bili voljni stati na stranu žandara protiv Međimuraca. Lokalno stanovništvo nije se usudilo ulaziti u sukob s naoružanim vojnicima. Kotoribčani su se ipak organizirali kada su saznali da iz Mađarske u Kotoribu dolaze tri vagona s živežnim namirnicama. U noći 4. studenog kada su ti vagoni stigli, počeli su ih otvarati te su i njima našli jačmenu kašu u vrećama i vino u bocama. Vijest se ubrzo proširila i sve više ljudi krenulo po dio namirnica. Nije se dugo čekalo na reakciju jer je rano ujutro stigla je mađarska vojska. Na željezničku stanicu došli su vojnici u mornaričkim uniformama gdje su postavili tri mitraljeza te su otvorili vatru. Tada je smrtno stradalo troje stanovnika Kotoribe.¹¹⁶ No daleko najteži položaj od svih naselja u Međimurju imao je Čakovec. U njemu je bilo previše snaga, vojske i žandarmerije da bi stanovnici Čakovca mogli pokrenuti pobunu. Kako je Čakovec bio administrativno i ekonomsko središte Međimurja, u njemu je bilo najviše Mađara koji su lakše mogli spriječiti eventualnu pobunu. Kao što sam pisao u ovom poglavlju, većina službenika, žandara i činovnika iz sela pobjeglo je upravo u Čakovec koji je postao baza mađarskih *izbjeglica*.¹¹⁷

Slični ispadi Međimuraca trajali su do 4. ili 5. studenog te su onda spontano nestali. Takva pobuna u potpunosti je iznenadila mađarske vlasti, ratne profiterere i

¹¹⁴ Horvat, Damir, „Krvavi međimurski studeni“, <http://povijest.net/krvavi-medimurski-studeni/>, pregledano 16. kolovoza 2018.

¹¹⁵ Kapun, 195-198.

¹¹⁶ Horvat, Damir, „Krvavi međimurski studeni“, <http://povijest.net/krvavi-medimurski-studeni/>, pregledano 16. kolovoza 2018.

¹¹⁷ Kapun, 168.

lokalne bogataše. Upravo zbog toga u većini naselja nije bio pružan nikakav ili samo lagani otpor te su ostali u čudu gledati što se događa oko njih. Od strane Mađara Međimurska revolucija je bila pogrdno nazvana *raubarija* (što znači razbojništvo).¹¹⁸

Pobuna protiv mađarske vlasti početkom studenog 1918. godine u Međimurju naziva se Međimurskom revolucijom. Međimurski seljaci iskazali su nezadovoljstvo vlašću otimanjem stvari bogatim trgovcima, činovnicima itd. Nezadovoljstvo je bilo pokrenuto zbog siromaštva, korupcije, ratnih profitera koji su najvećim djelom bili Mađari te su se bogatili na štetu osiromašenih seljaka. Pobuna je započela 2. studenog u donjem Međimurju, proširila se ubrzo na ostatak Međimurja te je nakon nekoliko dana naglo završila.

2.3. REPRESALIJE U MEĐIMURJU

Međimurska revolucija koja je započela 2. i 3. studenog naglo je završila samo nekoliko dana kasnije. Takvi događaji iznenadili su vlasti koje su ponajviše bile sastavljene od Mađara. Njihovo iznenađenje može se vidjeti iz toga da gotovo ni nisu reagirali na pobunu. U prvim trenucima nisu se mogli snaći te su iznenađeno gledali što se događa. Vlasti nisu očekivale ovakvu burnu reakciju Međimuraca koji su do tada nisu bunili te su smatrali da od njih ne prijeti nikakva opasnost.¹¹⁹ List *Međimurje-Muraköz* objavio je 10. listopada 1918. godine članak u kojemu se Mađari nisu mogli načuditi što se dogodilo u Međimurju pred par dana: *Što bi si bil to mislil, da medjimurčani, koji v poštenju i miru s nami živeli su, takve bune i krvoločne dogadjaje svršiti moreju, kakve su se vu minulim tjednu vu Međimurju pripetilo.* Iz članka se može iščitati da su vlasti u potpunosti bile iznenađene i da nisu vidjeli nikakvu opasnost od strane Međimuraca.¹²⁰ Vlasti u Međimurju u to vrijeme su više bile zabrinute s događajima s južne strane Drave, gdje je bila novo osnovana Država SHS, u kojoj su vidjeli potencijalnu opasnost za vlastiti teritorij. Slična situacija se zbivala se i na području današnje Češke, Slovačke na sjeveru i Rumunjske na istoku koji su tražili osamostaljenje od Austro-Ugarske Monarhije. Dijelovi ili većinski dio tih država bio je u sklopu Kraljevine Ugarske što je značilo da će se s njihovim osamostaljenjem poljuljati sami temelji mađarske države. Mađari su planirali izgraditi

¹¹⁸ Horvat, Damir, „Krvavi međimurski studeni“, <http://povijest.net/krvavi-medimurski-studeni/>, pregledano 16. kolovoza 2018.

¹¹⁹ Kapun, 205.

¹²⁰ „Buna vu Medjimurju, *Muraköz*“ (*Medjimurje*), 10.studenog 1918., 2.

državu s većinskim mađarskim stanovništvom. Zbog straha o raspadu *Velike Mađarske*, Mađari su žestoko udarili prema Međimurcima koji su se pobunili. Međimurskoj revoluciji dali su naziv *raubarija* te su pobunu spustili na nivo običnog zločina kojemu je cilj bio razbojništvo i pljačka te za to zaslužuje najstrožu kaznu. To dakako nije bila istina jer je pobuna Međimuraca bila pokrenuta zbog nezadovoljstva prema vlastima. Kako mađarske vlasti nisu očekivale pobunu Međimuraca, odgovorile su represalijama koje su Međimurce *morale naučiti pameti*. Već tijekom pobune bilo je stradalih Međimuraca, no bilo ih je još više nakon što je bio proglašen prijeki sud. Nakon konzultacije s ministrom unutarnjih poslova, veliki župan Zaladske županije Géza Bosnyák, potpisao je odluku kojom je bio proglašen Štatarium ili prijeki sud. Iako je Štatarium bio proglašen na svim kotarima Zaladske županije, provodio se samo u dva Međimurska kotara, Čakovečkom i Preloškome.¹²¹ Tekst prijekom suda bio je sljedeći: *za celo područje kotara Alsólendve, Csáktornya, Letenye, Nova, Perlak glede zločina pobune, uznemiravanja, nasilja proti osobam, ubojstva, hotimičnog ubijanja človeka, zločina proti obćem zdravlja ako z ovim nekomu smrt se zrakuje, razbojničtva (raubarije), zrokuvanja ognja (pogorela) ili poplave, zločina proti železnici, telegrafa, telefonu ili nekakvoj ladji. Nek se čuva svaki ove zločine počiniti, jer svi ovi, koji vu spomenutim kotarima ove zločine poslije razglašenja štatariuma počiniju, spadaju pod štatarium, budu na smrt obsudjeni i odmah pogubljeni.*¹²² Nije se poštovalo ono što je zapisano na proglašenju Štatariuma jer je bilo navedeno da će se kažnjavati zločini koji su se dogodili nakon 6. studenog, a ne što se događalo prije. Prijeki sud se provodio tako da su žandari u skupinama od 30 do 40 ljudi obilazili naselja te su radili premetačinu kuća. Sakupljali su sve stvari koje su smatrali da bi mogle biti ukradene te su pozvali ljude da vrate stvari koje su ukrali. Osim toga čitali su se uvjeti prijekog suda te se prijetilo smrću ljudima koji su sudjelovali u zločinima. Međimurci su od straha počeli vraćati stvari koje su uzeli tijekom pobune. Strah je izazvao strijeljanje i vješanje ljudi koji su bili osuđeni za zločine. Mnogi ljudi su od straha i bježali iz sela te su se skrivali po okolnim šumama i poljima. U provedbi prijekog suda nisu sudjelovali samo žandarmerija, nego i mađarski vojnici koji su u slučaju službe bili plaćeni te su mogli zaraditi na plijenu. Zbog toga su mnogi od njih pristajali sudjelovati u provođenju prijekog suda u Međimurju. No bilo je tu i stanovnika grad Čakovca koji su bili uplašeni za svoju imovinu izvan grada. Pristajali

¹²¹ Kapun, 206-208.

¹²² Gradska knjižnica Nikola Zrinski Čakovec, *Ostavština dr. Ivana Novaka, zavičajna zbirka*, 16/21.

su zbog toga odlaziti u sela kao žandari kako bi osigurali svoju imovinu. Ako su bili imućniji, slali su svoje slugе da obave taj posao umjesto njih.

Pobuna Međimuraca bila je okrenuta ponajviše protiv imućnijih ljudi koji nisu smrtno stradavali prilikom Međimurske revolucije, a najviše je bilo krađa i razbojništva. Odgovor vladajućih bio je krvav, represalije u Međimurju započele su već i prije raspisivanja prijekog suda 6. studenog 1918. godine.¹²³ Ostalo je zabilježeno da je u Belici već 4. studenog bio uhićen mladić Antun Obadić nakon prijave Kelemena Taradija koji ga je prijavio za krađu i uništavanje posjeda. Iako nije bilo konkretnog dokaza Obadić je završio u zatvoru te je na kraju bio streljan. Bilo je još dva slična slučajeва no nitko nije smrtno stradao. Dok je većina ljudi prilikom dolaska žandara pobjegla iz sela.¹²⁴ U Čakovcu nije bilo osuđivanih ljudi jer je tu kako sam već prije spomenuo bila *tvrđava* Mađara koji su sa okolnih sela utočište pronašli u najvećem gradu Međimurja. No u čakovečki zatvor došli su osuđivani ljudi od kojih su neki bili obješeni, pretpostavlja se oko osam ljudi.¹²⁵ Puno žrtava bilo je u Dekanovcu gdje se s represalijama započelo 9. studenog. Žandari su uhitili, pretukli te nakon toga objesili Đuru Lisjaka. Bolje nije prošao ni Andro Marodi koji je također bio obješen. Još je trojica muškaraca bila su streljana ispred svojih kuća, bez da im se prethodno sudilo. Sva petorica ubijenih morali su ostati na mjestu ubojstva kao primjer ostalima. Vlasti su zabranile svečani pokop žrtvama. Neki od Dekanovčana bili su pretučeni od strane žandara, što je odnijelo još jednu žrtvu. Od posljedica prebijanja umrla je Mara Petermanec. Stanovnici susjednog sela Domašinec također su bili žrtve represalija. Otpor Međimurskoj revoluciji bio je pružen već kada su pobune započinjale. Pucnjavom je bio rastjeran narod gdje je bilo ubijeno četvero ljudi. Prave represalije započele su 11. studenog, kada je selo opkolila skupina od 60 žandara. Ubili su troje mještana Mariju Tomašić koju su žandari ranili, uhitili i polumrtvu objesili na stablo, dok su na sličan način bili su ubijeni Mirko Kocijan i Jeronim Radmanić.¹²⁶ Selo Donja Dubrava prošlo je gore od okolnih sela jer je tamo na poziv trgovca Eleka Hirschlera iz Kotoribe došla četa mornara bivše Austro-Ugarske Monarhije, tzv. *marinera*. Tako su već 5. studenog počeli loviti ljude po selu, uhvatili su osmoricu muškaraca od 18 do 34 godine. Bez suđenja ili dokaza krivnje,

¹²³ Kapun, 216-222.

¹²⁴ Horvat, Rudolf, *Poviest Međimurja*, Prosvjetno-poviestno društvo Hrvatski rodoljub, Zagreb, 1944., 279.

¹²⁵ *Ostavština dr. Ivana Novaka*, 20.

¹²⁶ Kapun, 226-229.

postrojili su ih pred zgradom općine te su ih postrijeljali. Nakon toga su se vratili u Kotoribu. Nekoliko dana kasnije u selo su došli mađarski vojnici pod zapovjedništvom Béle Vajde, kako bi održavali mir. No oni su pretresali kuće, uzimali hranu i piće te su tjerali ljude da vrate robu koju su uzeli iz trgovine. Veleposjed Eleka Szaba bio je napadnut u Donjem Pustakovcu, u pomoć su mu pristigli mađarski vojnici kojima je vjerojatno bio obećan plijen. Kada su došli u selo ljudi su se razbježali, no uhvatili su dvije djevojke od 18 i 10 godina koje su streljali. Iz ovoga primjera se može vidjeti da su se žrtve birale nasumično te da su žandari ili mađarski vojnici imali veliku samovolju kada su birali koga će kazniti.¹²⁷ Nakon pobune Goričan je u selu organizirao samozaštitu koja je dobro funkcionirala te su zbog toga žandari i vojnici izbjegavali. Tek je 14. studenog jedna veća skupina mađarskih mornara i vojnika prišla selu kako bi uspostavila red i vratila stari poredak. Do kraja dana mađarski vojnici uspostavili su red u selu gdje su ostali sve do oslobođenja Međimurja.¹²⁸ Postajali su i drugačiji pristupi kažnjavanja, a najbolji primjer je iz Gornjeg Hraščana. Tamo je tek 25. studenog došla skupina od 30 vojnika kojima je glavna zadaća bila držati granicu prema Državi SHS. No osim toga sudjelovali su u istrazi događaja iz Međimurske revolucije. Natporučnik je sudio optuženima i nakon što im se nije mogla dokazati krivnja bili su pušteni. Ovdje nije bilo samovolje, nego se optuženima sudilo za pretpostavljene zločine što je bila rijetkost. Puno žrtava bilo je u Kotoribi, iako je pobuna trajala samo jedan dan. Kao što sam već spomenuo na sam dan pobune bilo je žrtava, ubijeno je troje muškaraca. Tjedan dana kasnije, 11. studenog kada je već bio uspostavljen prijeki sud, počelo se s njegovim provođenjem. Prvi koji je stradao bio je Andrija Stremečki, kojemu je bilo suđena da je pljačkao vagone te je bio streljan. To je još jedan od rijetkih slučajeva gdje se žrtvi sudilo prije samog ubojstva. Sljedeći dan bilo je obješeno još četvero ljudi dok su zlostavljanja lokalnog stanovništva i uzimanja njihovih stvari trajali sve do 15. studenog.¹²⁹ S represalijama u Nedelišću počelo se 12. studenog. U noći s 12 na 13. studeni, veća skupina vojnika opkolila je selo te su tijekom jutra počeli tjerati ljude prema crkvi. Usput su pretraživali kuće i uzimali što su smatrali da je bilo ukradeno, a ljude koje su našli da su se skrivali po kućama izboli su bajunetama. Nakon što su okupili ljude u crkvi, uzimali su

¹²⁷ Isto, 236-239.

¹²⁸ Horvat, 279.

¹²⁹ Kapun, 238-242.

one koji su bili okrivljeni za zločine te su bili obješeni pored crkve.¹³⁰ Na području Štrigove i okolnih sela vodila se manja bitka između lokalnog stanovništva i mađarske vojske koja je stigla 12. studenoga. Kako vojska nije mogla napraviti red, u Štigovu su dolazila pojačanja. Vojska je dolazila u kamionima te je bilo oko 200 vojnika, što je bio neobičan prizor za Međimurje.¹³¹ Vojska je započela s premetačinama kuća i već uobičajeno uzimanje dragocjenosti. Ljudi su počeli bježati prema današnjoj Sloveniji dok su se zlostavljanja nastavila sve do 6. prosinca. Početkom prosinca u Štrigovi je bila uspostavljena vojna jedinica pod zapovjedništvom natporučnika Tkalca koje je kontroliralo lokalno područje.¹³² Najgore od svih prošli su stanovnici Pribislavca gdje se nalazi dvorac grofa Feštetića. Represalije su započele već tijekom pobune. Imućniji seljaci, bojeći se za svoju imovinu, dan poslije pobune otišli su u Čakovec kod kotarskog predstojnika Pála Huszára tražiti zaštitu žandara. Pod vodstvom stražmeštra Józefa Kuma žandari su odmah krenuli prema Pribislavcu. Došli su do dvorca grofa Feštetića, kojeg su opkolili te su otvorili vatru na preostale ljude koji su se tamo našli. Nitko nije smrtno stradao, no kasnije su radili premetačine kuća te su sa sobom odveli više osoba. Bili su odvedeni u Čakovec gdje su bili zatvoreni u kotarskom zatvoru koji se nalazio u Starom gradu. Nakon toga napravili su proglas po selu, u kojem su obavijestili stanovništvo ako ne vrate stvari iz Kaštela svi muškarci će biti obješeni, a selo spaljeno. Ljudi su počeli u strahu vraćati stvari koje su uzeli iz Kaštela. Nakon objave prijekog suda Pribislavec je bio opkoljen od strane žandara. Otjerali su sve stanovnike sela na travnatu površinu pored škole gdje se određivalo koga će pogubiti. Troje ljudi je bilo obješeno, dok je više desetaka ljudi bilo streljano.¹³³

Osim fizičkog kažnjavanja, tj. smrtnih presuda vješanjem i streljanjem, represalije u Međimurju provodile su se novčanim nametima te ucjenama koje su određivali vojnici ili njihovi zapovjednici. Sam prijeko sud koji je bio raspisan nije to dozvoljavao jer je to bilo zabranjeno zakonom.¹³⁴ Osim toga bile su nametnute kontribucije, pa je tako u Murskom Središću bio nametnut *harač* od milijun, u Štrigovi od tri milijuna kruna, što je u ratno vrijeme bilo pozamašna svota.¹³⁵ Na teret pojedinih naselja u Međimurju palo je uzdržavanje *narodnih straža* koje su održavale

¹³⁰ Isto, 252-256.

¹³¹ *Ostavština dr. Ivana Novaka, zavičajna zbirka*, 17/65

¹³² Kapun, 262-269.

¹³³ Horvat, 279.

¹³⁴ Kapun, 271.

¹³⁵ *Ostavština dr. Ivana Novaka, zavičajna zbirka*, 17/23

mir. Njima je trebao osigurati smještaj, hranu i piće što je palo na trošak građana. Na području Međimurja bila su uspostavljena *narodna vijeća* kojima je cilj bio uspostava prijašnje vlasti te zaustavljanje mogućih novih revolucionarnih ispada. Najveći problem tih vijeća bio je taj što su bili osmišljeni kao predstavnici naroda. No to se nije tako održavalo jer je na čelu svakog vijeća bio Mađar, koji je provodio zakone koji su njima odgovarali.¹³⁶ Tijekom represalija u Međimurju je stradalo preko 100 ljudi.¹³⁷ U ovakvom političkom i društvenom stanju Međimurje je dočekalo kraj 1918. godine. Ipak stanje se je uskoro promijenilo nakon intervencije vojske Države Srba, Hrvata i Slovenaca.¹³⁸

Odgovor mađarske vlasti na pobunu u Međimurju bio je oštar. Proglašen je prijekli sud te su bili raspisane represalije. Mađarski vojnici i žandari svojevrijedno su kažnjavali Međimurce koji su prema njihovom sudu sudjelovali u pobuni. Međimurci su svakodnevno bili izloženi zlostavljanju, oduzimanju stvari te smrtnim kaznama. Stanje se nije promijenilo sve do intervencija vojske iz Države SHS.

2.4. VOJNO OSLOBOĐENJE MEĐIMURJA

Kada je u Međimurju trajala pobuna te nakon toga bio uveden prijekli sud od strane mađarske vlasti, južno od Drave je bila osnovana Država Srba, Hrvata i Slovenaca. Raspala se Austro-Ugarska Monarhija, no Međimurje je i dalje ostalo u sklopu Kraljevine Ugarske. Zbog toga je u Varaždinu je bio osnovan mjesni odbor Narodnog vijeća, a njegov glavni zadatak bio je organizirati vojnu akciju oslobođenja Međimurja. Već početkom studenog u Varaždin su iz Međimurja dolazile vijesti o mađarskim represalijama u Međimurju. Tijekom represalija sve više ljudi bježalo je preko Drave u Varaždin ili Koprivnicu tražeći spas. Kako se to događalo svakodnevno, novine su počele pisati o tome. Hrvatski narod je teško prihvaćao vijesti koje su stizale iz Međimurja.¹³⁹ To je dovelo do promjena u diplomatskim odnosima između novo osnovane Države SHS i Mađarske. Predsjedništvo Narodnog vijeća u Zagrebu je upozorilo mađarske predstavnike Ballu i Göbössa na progone Međimuraca: *Javljeno nam je, kaže se u telegramu, da mađarske čete čine nasilje u*

¹³⁶ Kapun, 275-280.

¹³⁷ Kalšan, *Građansko društvo*, 46.

¹³⁸ Kapun, 280-286.

¹³⁹ Horvat, Damir, „Prvi pokušaj oslobođenja Međimurja“, <http://povijest.net/prvi-pokusaj-oslobodenja-medimurja/>, pregledano 17. kolovoza 2018.

*Međimurju, pa molimo da se onaj naš narod zaštiti.*¹⁴⁰ Narodno vijeće pozivalo se na Wilsonovih 14 točaka, tj. pravo na samoodređenja naroda te da povuku vojsku iz Međimurja. Mađari su odbili takav prijedlog te su tvrdili da će povući svoje trupe samo u slučaju da Mirovna konferencija oduzme Međimurje od Mađarske. Odgovor Mađara nije odgovarao predstavnicima Narodnog vijeća. Zbog toga je delegacija mjesnog odbora 12. studenog krenula iz Zagreba prema Varaždinu kako bi se ubrzale priprema za vojno oslobođenje Međimurja.

Dr. Ivan Novak, koji je bio zastupnik Međimurja u narodnom vijeću u Zagrebu, tražio je da hrvatska vojska oslobodi Međimurje. S takvom idejom složio se dr. Mate Drinković koji je bio povjerenik za Narodnu obranu u hrvatskoj vladi te je poslao majora Ivana Tomaševića da napravi pripreme za oslobođenje Međimurja. Međutim Varaždinci su već prije počeli s pripremama na čelu s varaždinskim gradonačelnikom Perom Magdićem. Osim njih tim pitanjem bavio se varaždinski odbor Narodnog vijeća pod upravom kanonika Milana Kučenjaka. Od tada se u Varaždinu prikupljala vojska: Međimurski odred pod zapovjedništvom Stjepana Sertića i Međimurska satnija pod zapovjedništvom pričuvnog natporučnika Franje Glogovca, koja je bila sastavljena od bjegunca iz Međimurja. Varaždinci su smatrali da treba sakupiti veću vojsku jer je mađarska vojska bila brojnija. Mišljenje su promijenili kada su u Varaždin 12. studenog počele stizati izbjeglice iz Nedelišća. Oni su donijeli vijesti kako se mađarska vojska i žandari nehumano odnese prema Međimurcima. Takve vijesti ubrzale su pripreme za oslobođenje Međimurja iako nisu bili spremni za pohod. Novi cilj bio je osloboditi samo Nedelišće i Čakovec. Nakon toga bi se taj prostor utvrdio te bi se daljnja osvajanja provodila nakon što se sakupi veća vojska. Već sljedećeg dana, 13. studenog, bila je održana velika narodna skupština na varaždinskom trgu pred gradskom vijećnicom. Donesen je zaključak da se mora intervenirati što ranije, a to se i dogodilo istog dana oko 22 sata, kada je Hrvatska vojska prešla preko Drave u Međimurje. U međuvremenu su bili pozvani dobrovoljci za priključenje vojsci, tada je bila organizirana đačka legija, kojom je zapovijedao konjanički major Mihajlo Georgojević i građanska satnija koju je organizirao varaždinski gradonačelnik dr. Pero Magdić u kojoj se i sam borio. Nakon što je Hrvatska vojska prešla Dravu, bile su stvorene tri kolone. Prva ili glavna kolona bila je pod zapovjedništvom satnika Sertića, a sačinjavale su je domobranski bataljun i građanska satnija. Krenuli su

¹⁴⁰ Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-124 Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918. - 1919.

cestom prema Čakovcu. Druga ili desna kolona pod zapovjedništvom majora Georgijevića, bila je sastavljena od đlačke legije koja se je kretala prema Čakovcu. No njezin glavni zadatak bio je štiti glavnu kolonu s desnog boka. Zbog toga su se kretali kroz okolna sela Kuršanec, Savska Ves i Strahoninec. Treća ili lijeva kolona sastavljena od Međimurske satnije pod zapovjedništvom natporučnika Franje Glogovca. Glavni zadatak bio je osigurati granicu prema Štajerskoj uzvodno rijekom Dravom preko Gornjeg Hraščana do Macinca. Hrvatske snage iznenadile su Mađare koji nisu bili spremni za obranu. Glavna kolona napredovala je do Nedelišća, zauzela ga i oslobodila, a zatim je krenula dalje prema Čakovcu, no zaustavila se na Facarnici nedaleko od čakovečkog kolodvora. Mađari su se brzo snašli te su pozvali pojačanja iz Nagykanisze. Došla su puna četiri vagona vojnika, opreme i konja te su mađarske snage krenule ujutro u protunapad. Sada brojnija mađarska vojska potisnula je hrvatske snage iz Nedelišća. Zbog toga su hrvatske snage bile prisiljene povući se preko Drave. Tijekom povlačenja mađarska konjica presjekla je put hrvatskim snagama preko Drave te su mnogi vojnici morali plivati preko nje kako bi se spasili. Mađarska vojska je zatim zaposjela oba mosta prijeko Drave i na njih postavila topništvo.¹⁴¹ Varaždinci su bili u strahu da Mađari ne započnu s topničkim napadom na njihov grad: *Mađari se groze, da će još ove noći uništiti Varaždin sa topovima. Velika opasnost prijeti ako odmah ne stigne vojnička pomoć iz Zagreba. Ako mađari dodju u Varaždin, znači to općenito vješanje. Molimo stoga onu vojnu pomoć, koja je trebala danas ujutro stići, jer je inače cijela stvar propala.* Varaždin nije imao spremnu obranu u slučaju mađarskog napada.¹⁴² Vojna akcija bila je neuspješna, no nije se ostvario glavni cilj oslobođenja Čakovca i osiguravanje teritorija za daljnje osvajanje. Problem je bio u broju vojnika jer je samo oko njih 400 je krenulo u oslobođenje Međimurja. Dobrovoljci koji su se pridružili prije samog početka akcije bili su neiskusni i bez prave obuke. Ni faktor iznenađenja nije funkcionirao kako je bilo zamišljeno jer su Mađari reagirali na vrijeme i pozvali pojačanja. Nakon neuspješnog pokušaja oslobođenja došlo je do pregovora između Hrvatske i Mađarske. Bilo je potpisano primirje između varaždinskog velikog župana grofa Kulmera te mađarskog nadsuca, predstavnika čakovečkog kotara Huszárá Pála. Tijekom sastanka bila je dogovorena uspostava policijske straže na mostu

¹⁴¹ Horvat, Damir, „Prvi pokušaj oslobođenja Međimurja“, <http://povijest.net/prvi-pokusaj-oslobodenja-medimurja/>, pregledano 17. kolovoza 2018.

¹⁴² Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-124 Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919.

preko Drave kod Varaždina, no nije bila dogovorena suradnja željezničkog prometa između Čakovca i Varaždina. Osim toga vodili su se razgovori o događanjima u Međimurju početkom studenog i represalijama koje su provodili Mađari.¹⁴³

Nakon neuspješnog pohoda na Međimurje 13. studenog, bilo je formirano Narodno vijeće za Međimurje na čelu s dr. Ivanom Novakom, koji je bio itekako bitan za buđenje nacionalne svijest u Međimurju. Daljnje pripreme vojnog plana za oslobođenje Međimurja su nastavljene. Narodno vijeće Države SHS tražilo je pomoć izvan granica svoje države. Vrhovnu komandu u Beogradu zatražili su da srpske ili savezničke trupe zauzmu Međimurje. Srbi su takvu mogućnost odbili jer su bili vojnom konvencijom vezani uz Mađare. Vijeće Države SHS nakon toga obratilo se savezničkim snagama, tj. namjera je bila da francuske postrojbe oslobode Međimurje. O tome je 20. studenog raspravljao središnji odbor Narodnog vijeća te je donio odluku da se zamoli zapovjednik savezničkih vojski na Istoku, francuski general Franchet d'Espèry, da zauzme teritorij između Mure i Drave. Takva ideja bila je spriječena dogovorom Linden-Henry u kojem je bilo dogovoreno da je granica između Mađarske i Države Srba, Hrvata i Slovenaca na rijeci Dravi.

Zbog takvih okolnosti Država SHS, morala se sama snaći. Kako Država SHS tada nije imala organiziranu vojsku dr. Ivan Novak obratio se majoru Josipu Špoljaru da organizira vojsku koja će osloboditi Međimurje. Josip Špoljar sastavio je u Karlovcu Karlovačku pukovnicu narodne vojske koju je sačinjavalo oko 3000 vojnika. Ta postrojba bila je pod zapovjedništvom Mirka Pogledića. Na zamolbu majora Špoljara zapovjedništvo nad vojskom koje će osloboditi Međimurje preuzeo je Slavko Kvaternik. Kada je preuzeo zapovjedništvo, svoj glavni stožer premjestio je iz Zagreba u Varaždin. Prvotni plan oslobođenja trebao je biti proveden 10. prosinca, no takvu ideju spriječili su prosvjedi u Zagrebu koji su se dogodili 5. prosinca. Problem je bio u tome što se 1. prosinca Država SHS ujedinila s Kraljevinom Srbijom, što je izazvalo veliko nezadovoljstvo. Pripadnici 25. domobranske pukovnije i 53. pukovnije zajedničke vojske pobunili su se demonstrirajući protiv dinastije Karađorđević na trgu Bana Josipa Jelačića. To je odgodilo oslobođenje Međimurje za 14 dana. Pripreme su svejedno bile nastavljene.¹⁴⁴

¹⁴³ Kalšan, 47-49.

¹⁴⁴ Horvat, Damir, „Pripreme za konačno oslobođenje Međimurja, <http://povijest.net/pripreme-za-konacno-oslobodenje-medimurja/> pregledano 17. kolovoza 2018.

Zadatak da napravi vojni plan za oslobođenje Međimurja dobio je potpukovnik Dragutin Perko. Uz pomoć varaždinskog gradonačelnika Magdića i predsjednika Narodnog vijeća za Međimurje Ivana Novaka bio je razrađen vojni plan. Taj plan dodatno je razradio i dopunio generalšabni potpukovnik Slavko Kvaternik. On je preuzeo zapovjedništvo te je odredio 24. prosinac kao dan kada će se početi s vojnim pohodom.¹⁴⁵ U Varaždinu se počela skupljati hrvatska vojska, a njenu jezgru sačinjavale su dva karlovačka bataljuna. Njihovi zapovjednici bili su Taraglia i major Josip Špoljar dok je oba bataljuna zajedno vodio major Mirko Pogledić. Iz Karlovca su u borbu pošli hrvatski sveučilištarci i pitomci kadetske škole pod zapovjedništvom satnika Šege, Izera te natporučnika Krpana. Ostali gradovi u Hrvatskoj također su organizirali svoje vojne jedinice. Tako je iz Zagreba krenula *Dobrovoljačka sokolska legija* koju je organizirao odvjetnik dr. Lav Mazzura. Ona je bila pod zapovjedništvom poručnika fregate Roberta Antića. Postrojba je bila sastavljena od hrvatskih mornare bivše Austro-Ugarske ratne mornarice. Postrojbe koje su izvele prvi neuspješni pokušaj oslobođenja bile su reorganizirane. Stjepan Sertić pojačao je svoj bataljun i preimenovao ga u Varaždinski bataljun dok je Međimurska satnija natporučnika Franje Glogovca pojačana dobrovoljcima koji su pobjegli iz Međimurja. U Varaždinu je bila stvorena i konjica od vojnika bivše 10. husarske domobranske pukovnije. Bila su sastavljena dva konjanička eskadrona kojima su zapovijedali major Mihajlo Georgijević i satnik Matija Čanić. Ostatak hrvatskih postrojbi sačinjavao je Sisački bataljun pod zapovjedništvom Ive Hennerberga. Bilo je postrojbi iz Slovenije, sastavljene su dvije satnije koje su vodili satnik Rakuša i Deklava. Za potrebe pripreme operacije oslobođenja Međimurja bilo je organizirano improvizirano pionirsko odjeljenje od tridesetak seljaka iz Hrženice kako bi pripremili čamce za prijevoz trupa preko Drave.¹⁴⁶

Osloboditelji Međimurja imali su na raspolaganju: jedna pješadijska brigada sa 7 bataljuna, 52 mitraljeza, 2 eskadrona konjice, 2 baterije poljskog topništva i 2 baterije teškog topništva sa ukupno 24 topa i pomoćne trupe. Mađarske snage su bile u manjem broju od hrvatskih, no ne može se točno reći koliko jer nema pouzdanih podataka. Pretpostavlja se da su imali između jednog i dva bataljuna pješadije. Glavne snage nalazile su se utvrđene u Čakovcu, dok je ostatak patrolirao

¹⁴⁵ Kalšan, *Građansko društvo*, 50.

¹⁴⁶ Horvat, Damir, „Pripreme za konačno oslobođenje Međimurja, <http://povijest.net/pripreme-za-konacno-oslobodenje-medimurja/> pregledano 17. kolovoza 2018.

na željezničkim stanicama, skelama i mostovima diljem Međimurja. Mađari nisu sastavili takvu obranu protiv mogućnosti ulaska hrvatske vojske, nego im je cilj bio spriječiti moguće nove pobune Međimuraca.¹⁴⁷ Plan pohoda na Međimurje imao je dvije fronte. Prva je bila južna ili glavna i ona je išla izravno preko Drave, dok je druga zapadna prolazila preko Štajerske. Na glavnoj fronti bilo je angažirano pet bojni, a bila su dva pravca napada. Prvi pravac bio je preko varaždinskog mosta prema Čakovcu, vodio ga je potpukovnik Dragan Perko. Drugi pravac bio je preko rijeke Drave, tj. njen prelazak u čamcima i splavima kod Hrženice, odnosno Preloga, a vodio ga je major Pogledić. Cilj ovog pravca bio je preko Preloga i Donjeg Kraljevca zaposjesti Letinski most.¹⁴⁸ Akcija oslobođenja Međimurja započela je 24. prosinca u šest sati ujutro. Glavna kolona prešla je Dravu i krenula prema Čakovcu. Trebalo im je četiri sata da dođu do Nedelišća te da ga osiguraju. Zatim su krenuli prema Facarnici. Glavnu kolonu usporodno je pratio satnik Sertić, koji se kretao kroz Putjene, istočno od Strahoninca. U međuvremenu je major Pogledić sa splavima i čamcima prešao rijeku Dravu kod Hrženice i krenuo prema Prelogu, koji mu je bio glavni cilj. Prelog je bio uspješno osvojen, kao i Donji Kraljevec. Nakon što je Donji Kraljevec bio osvojen, bila je presječena željeznička pruga Budimpešta-Trst. To je bio izrazito važno jer je bilo onemogućeno mađarskim snagama da dovedu pojačanja iz Nagykanisze. Major Pogledić napredovao je dalje prema Goričanu gdje su osigurali most preko Mure. U međuvremenu je major Henneberg sa svojim Sisačkim bataljunom krenuo iz Dravskog Središća i napredovao uz Dravu prema Čakovcu. Do deset sati došao je do mjesta Sv. Helena¹⁴⁹ nekih dva kilometara od Čakovca. S druge strane grupa pod zapovjedništvom kapetana Jurišića krenula je u šest sati preko Štajerske te ušla u gornje Međimurje. Krenula je prema Murskome Središću, a usput su osigurali skelu kod Svetog Martina na Muri. Napredovanje svih kolona bilo je izuzetno uspješno te su Mađari u strahu počeli bježati iz Međimurja. Bježe preko mostova kod Kotoribe, Letenja i Murskog Središća. Čakovec je ostao jedino naselje u Međimurje gdje se još nalazila mađarska vojska. Potpukovnik Perko je zbog toga počeo pripremati napad na Čakovec. No prije nego je izdao naredbu za napad, odlučio je riješiti problem mirnim putem. Poslao je iz Facarnice u Čakovec konjaničkog majora Georgijevića da pozove zapovjednika mađarskih trupa na

¹⁴⁷ Horvat, Damir, „Pripreme za konačno oslobođenje Međimurja, <http://povijest.net/pripreme-za-konacno-oslobodenje-medimurja/> pregledano 17. kolovoza 2018.

¹⁴⁸ Kalšan, *Građansko društvo*, 50.

¹⁴⁹ Tada samostalno naselje, danas dio Šenkovca.

predaju. Georgojević je to učinio riječima: *Majore Györi! U ime starih pravica pozivam vas na predaju. Vaše su čete opkoljene.*¹⁵⁰ Takav potez bio je uspješan jer je u 11 sati do potpukovnika Perka dojahao major Györi, koji je bio pomoćnik potpukovnika Kühna, te je u njegovo ime potpisao predaju. Nakon toga su Hrvatske snage pod zapovjedništvom Perka ušle u Čakovec. Hrvatska vojska ušla je u grad svečanim mimohodom koji je bio popraćen tisućama građana.¹⁵¹ Gotovo cijelo Međimurje je bilo oslobođeno do 11 sati. Trebalo je osloboditi samo najistočnije dijelove Kotoribu i Legrad. To je učinio satnik Sertić koji je vlakom s pola Varaždinskog bataljuna stigao do Kotoribe i zauzeo željeznički most preko Mure. Od tada je cijelo Međimurje bilo oslobođeno od mađarske vlasti. Kada je hrvatska vojska ušla u Čakovec potpukovniku Perku najviši mađarski civilni dužnosnik u Međimurju (kotarski načelnik Gyömörey) predao mu je u ruke vlast nad Međimurjem. No uz prosvjed u kojem je izjavio da je provala u Međimurje od strane hrvatske vojske bila nezakonita. Na Badnjak 1918. godine bila je održana u Čakovcu prva javna skupština u dvorištu građanske škole. Samu skupštinu otvorio je dr. Ivan Novak dok su na njoj govorili i članovi Narodnog vijeća. Bilo je izraženo veliko zadovoljstvo što je Međimurje napokon bilo oslobođeno od mađarske vlasti. Dan poslije, na Božić, u Čakovec je stigao kapetan iz Generalštaba mađarske vojske te je u ime svoje vlade zatražio objašnjenje od potpukovnika Kvaternika čijom je dozvolom hrvatska vojska ušla u Međimurje. Kvaternik mu nije ponudio konkretne odgovore te se kapetan mađarske vojske nezadovoljan vratio u Mađarsku. Kvaternik se nakon toga vratio u Zagreb, svu civilnu i vojnu vlast u ime Narodnog vijeća predao je potpukovniku Perku, koji je postao prvi guverner oslobođenog Međimurja.¹⁵²

Teška situacija pokrenula je vojne akcije s ciljem oslobođenja Međimurja. Prvi pokušaj nije bio uspješan, hrvatska vojska bila je potjerana iz Međimurja. Drugi pokušaj oslobođenja bio je bolje organiziran, sakupljena je vojska koja je brojnija od mađarske vojske. Pod zapovjedništvom generalštabnog potpukovnika Slavka Kvaternika, akcija oslobođenja uspješno je završila 24. prosinca 1918. godine.

¹⁵⁰ Feletar, Drago, *Iz povijesti Međimurja : slike iz hrvatske povijesti i drugi feljtoni*, Ogranak matice Hrvatske Čakovec, Čakovec, 1968., 111.

¹⁵¹ Kalšan, *Građansko društvo*, 51.

¹⁵² Horvat, Damir, „Oslobođenje Međimurja“, <http://povijest.net/oslobodenje-medimurja-24-12-1918/>, pregledano 19. kolovoza 2018.

3. SVAKODNEVICA MEĐIMURACA TIJEKOM RATA

Ban Josip Jelačić je tijekom 1848. godine ukinuo feudalizam u Hrvatskoj, no oni se u Međimurju održao sve do 1918. godine. Plemići su na prostoru Međimurja imali svoje marofe, veleposjede i majore na kojima su živjeli. Najveće feudalne posjede imala je grofovsko obitelj Feštetić koja je sama imala vlast nad jednom trećinom Međimurja. U svom vlasništvu su imali brojne zemlje, šume i vinograde. Feštetići su centar svog marofa smjestili u selu Pribislavec. Marof je bio veliki kompleks zemlje na kojem su se nalazili i gospodarske zgrade te stanovi. Na marofima su živjeli ljudi koji su obrađivali zemlju, nazivali su se marofčanima, dok su ljudi na selu bili nazivani selčanima. Postojala je razlika između marofčana i selčana. Marofčani su bili bezemljaši koji su radili na grofovskom imanju te su na taj način prehranjivali obitelj. Na polju su najčešće radili otac i sin, a ponekad su se im pridružili i ženski članovi obitelji. S druge strane selčani su imali vlastite zemlje te su zbog toga najviše ovisili o rodnosti godine. Ako bi došlo do suša ili poplava selčani su teško dolazili do prihoda. Zbog toga su selčani često znali raditi na posjedu grofa ili bogatijih seljaka te su dobivali rentu za rad. Međimursko društvo je prije rata bilo jako tradicionalno, gdje je postojala jasna razlika između muških i ženskih poslova. Muškarci su radili na polju, dok je ženama posao bio biti u kući, raditi kućne poslove ili se skrbiti za djecu.¹⁵³

Tijekom početka 20. stoljeća u Međimurju je feudalni sustav bio još živ. Većina stanovnika Međimurja dijelila se na marofčane i selčane. Marofčani su radili na grofovskom imanju dok su selčani imali svoju zemlju, no dolazili su teško do prihoda tijekom elementarnih nepogoda.

3.1. RADNA SNAGA

Veliki problem za stanovništvo Međimurja bila je ratna mobilizacija muškaraca od 18. do 52. godine zbog toga jer je nedostajalo radne snage. Došlo je i do velikih promjena u svakodnevnom životu. Međimurska obitelj sve do početka Prvog svjetskog rata bila je strogo patrijarhalno organizirana. Točno se je znalo tko što

¹⁵³ Marđetko, Ljudevit, *Nekadašnji feudalni marofi u općini Belica*, Zrinski, Čakovec, 2005., 194-195.

mora raditi, tj. poslovi su bili strogo podijeljeni na muške i ženske. Osim toga poslovi su bili podijeljeni na dječje, poslove za starije i za osobe u punoj radnoj snazi. Ženski poslovi bili su: čuvanje djece, rad u kuhinji, oko kuće te ponajviše domaćinstvo. S druge strane muški poslovi bili su: rad izvan kuće, priprema drva za ogrjev, rad sa stokom i na poljoprivredi. Smatralo se nesrećom za kuću i usjev ako bi žena sijala. Bilo je i nekih zajedničkih poslova, npr. obrađivanje vinove loze te branje grožđa. Zanimljivo je bilo što se tiče klanja životinja. Muškarci su klali stoku dok su žene klale sitnu živad kao što su zečevi ili kokoši. Upravo zbog toga je u Međimurju mobilizacija muške radne snage bio veliki problem. Svi muški poslovi su najednom spali na leđa ženama, djeci i starcima. Oni su morali obavljati poslove kao nisu znali kako, a kvaliteta je morala biti ista kao što radi muškarac. Trebalo je nastaviti s radom u poljoprivredi kako bi bilo dovoljno hrane za preživljavanje. Tijekom rata nastao je još jedan problem, porez se nije ubirao samo jednom godišnje, nego se ubirao svaka četiri mjeseca. To je bio dodatni teret za prosječnu međimursku obitelj na početku 20. stoljeća. Osim toga došlo je do sve češćih davanja državi, a nerijetko je država i sama uzimala prihod za potrebe ratovanja, najčešće preko rekvizicija. Nastala je situacija u kojoj je bilo sve manje radne snage, a potreba za proizvodnjom se povećala. Dolazilo je do apsurdnih situacija kada se žito nije moglo žeti jer žene nisu znale kako se naoštri kosa ili srp. Naravno poljoprivredna proizvodnja je zbog takvih razloga bila u padu te nije mogla zadovoljiti povećanu potražnju. Zbog toga su problemi sa sela postali problemi svih stanovnika Međimurja, tj. gradovi su osjetili nestašice potrebnih namirnica.¹⁵⁴ Problem se je pokušavao riješiti različitim člancima u novinama koji bi dali uputstvo kako se treba raditi na polju: *Denes je to prvo, da svaki koj je doma starci, ženske, deca dakle s jednom rečjom svi s velikom marljivostjom delaju i denes neje to važno, kak bu vu mirnom vremenu, da se svaki posel svršši, kad red dojde na njega. Koji posli su ne tak važni i nemamo dosta vremena one ostavimo, jerbo to još nebude na veliku škodu orsagu. Važno je to, da se zemlja zaseja i zrnje nutri pospravi.* Pokušalo se objasniti seljacima da moraju ostaviti poslove koji nisu toliko bitni za poslije te da je najvažnije da se zasije zemlja.¹⁵⁵ Rješavanjem problema počela se baviti i vlada tako je ministar *zemaľjskih poslov* u proljeće 1917. godine izdao odredbu u kojoj je bilo navedeno kako se ljudi moraju angažirati oko proljetnih poljoprivrednih radova u polju. Odredba je

¹⁵⁴ Kapun, 67-70.

¹⁵⁵ „Protuletno delo“, *Muraköz (Medjimurje)*, 4. ožujka 1917., 2.

Međimurcima bila objašnjena u članku *Mobilizerana žena i deca: Od zemaljskih poslova minister odredbu je poslao u vsako varmegjiju i odredil je, da varmegjiski činovniki pravo imaju sve delavce tojest težake na protuletno delo stirati, najmre pak najpredi one gospodare, koji su od soldačije odpušćeni, dakle „felmentese“ imaju, ženske i deca kuliko gud su stari. Vozno marhu takodjer imaju sim ili tam odrediti. On gospodar koji je odpušćeni od soldačije s felmentesom žuriti se mora da svoje zemlje skim predi u red zeme. Kad je svojim gotov, odmah se mora pred obćinskim poglavarstvom javiti da ga pošleju na one zemle delat, od kojih se gospodari u taboru. Koje žene podporu dobovlaju i ako nebudo štele marlivo delati, sgubiju pomoć i k tomu kaštigane budu. Jednostavno odredba tak govori, da svaki zdrav človek, bila ženska ili mužki, ili pak dete, mora delati da se osigurimo skruhom nadalje. Poljsko delo je sad prvo i drugo delo red prepustiti moramo. Takodjer i od toga govori odredba, da obćinskom poglavarstvi napomoć moraju biti notarijuši, navučitelji, svećeniki i drugi.¹⁵⁶ Takvo administrativno rješenje samo je iritiralo međimurske seljake koji su već radili koliko su mogli. Problem ovog rješenja vlade bio je u tome što su sada siromašni seljaci morali pomagati veleposjednicima koji nisu imali radne snage na svojim imanjima. Veleposjednici su bili izuzeti iz mobilizacije zbog vrijednosti svog imanja. Pravo na provođenje *mobilizacije* žena i djece dobile su općinske vlasti kojima su morali pomagati učitelji i svećenici, tj. tjerati ljude da rade na imanjima veleposjednika što nisu morali prije rata.¹⁵⁷*

Za tradicionalno međimursko društvo veliki problem bila mobilizacija muške radne snage. Do početka rata poslovi su se dijelili na muške, ženske i dječje. Nakon što je rat počeo, došlo je nestašice muške radne snage koju su morali nadoknaditi žene i djeca. Samim time pala je efikasnost proizvodnje što je rezultiralo manjim prihodima s polja. Vlada je pokušala intervenirati s različitim rješenjima koja su samo još više iritirala seljake.

3.2. REKVIZICIJE

Centralne sile tijekom Prvog svjetskog rata našle su se okružena svojim protivnicima te je tako bio onemogućen uvoz sirovina, hrane ili potrepština koje bi zadovoljive povećanu potrošnju tijekom rata. Računalo se da će rat trajati kratko, no

¹⁵⁶ „Mobilizerane žene i deca“, *Muraköz (Međimurje)*, 11.ožujaka 1917., 2.

¹⁵⁷ Kapun, 71-72.

kako se odužio dolazilo je do sve većih nestašica. Njemačka i Austro-Ugarska bile su isključivo okrenute proizvodnji u vlastitim državama što nije bilo dovoljno. Tijekom mira uspjela se održavati ravnoteža između proizvodnje i potrošača, no u ratu to nije bio slučaj. Austro-Ugarska je već početkom rata trebala puno mesa i žitarica kako bi se omogućila opskrba vojske na bojištima diljem Europe. Pokušali su prvotno podići cijenu žitu i mesu što je trebalo potaknuti seljake da prodaju svoje zalihe. Do toga nije moglo doći jer seljaci takve zalihe nisu ni imali jer su svaki mjesec krpali kraj s krajem. Podizanje otkupnih cijena nije dale očekivane rezultate, a živežne namirnice na koje se računalo nisu pristizale. Zbog toga je državi ostala samo jedna opcija, a to je bilo uvođenje rekvizicija i to već tijekom 1915. godine.¹⁵⁸ Rekvizicija je način opskrbljivanja oružanih snaga u doba rata ili ratne opasnosti potrebnim stvarima, kao što su odjeća, hrana, gorivo. Stvari se oduzimaju od građana i pravnim osobama, ali uz obavezu vraćanja ili plaćanja naknade.¹⁵⁹

Rekvizicija je bila objavljena Međimurcima u novinama *Muraköz (Medjimurje)*: *Zakaj je potrebna rekviracija? Svrho toga jerbo orsag vu živežu neje sveposvud obskrbjeni. Vu varaših naprimer samo za par danov imaju krušne mele. Vojnički magazini takodjer ne su obskrbjeni s melom i da na frontu stojeći bolšu koštu dobiju, morali su odrediti, da se odmah spoišče po orsagu sve, kaj je svišešega ili pak skritoga. Vnogim mestu po orsagu niti za setvu nemaju dosta semena ili krumpira. Korman pobrinuti se mora, da se seme jednako razdeli med gospodari, jerbo ako to zamudi, onda kletu strahoviten glad bude vu orsagu. Najvekši pak je zrok rekviraciji ona politika koju naši neprijatelji tiraju svrho toga da nas spostiju, da na sgladom strapiju, drugoč pak lanjša huda letina, tretji put pak žalostna ona nevada, a kojom marhu hraniju stakvim zrnjom, koje je Bog nam za kruh stvoril i dal. Svrho toga nema ne koja okolica dosta kruha. Neje korman tom vzrok neje korman kriv, da sad i na seli menši falaček kruha se bude jelo. Kriv je dugo trajuči boj, zločesto vreme i oni gospodari, koji su marhi dali pojesti, kaj je nam naša črna mati zemla za kruh rodila. Moramo prevedeti da samo tako moremo tabora zadobiti, ako po orsagu niti vu jednoj okolici nebudeo gladuvali i stradali. Da se to nebude pripetilo, odredili su strogo i nemilostivo rekvizaciju. Žalosna stvar je rekviracija, ali tabor je, moramo zadobiti, svrho toga i to moramo podnesti. Naravno paziti moramo, da nikakve ciganije proti zakone se ne dogodiju vu rekviraciji. Kaj je na osobu ostavleno, to mora ostati, niti*

¹⁵⁸ Kapun, 85-87.

¹⁵⁹ „Rekvizicija“, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52367>, pregledano 28. kolovoza 2018.

*jeden rekviranti, odmah se moraju ališpanu prejaviti... Korman, koji je reviraciju odredil, tak hoće na pomoć biti gospodarom da je zrnju vekšu maksimalno cenu odredil. Letos tak ispod mašine zemeju zrnje. Kak velika je cena, to drugde spišemo, od iz toga samo svrhu toga smu se spomenuli, da svaki vidi, ako korman rekviera, ima brigu i na to, da gospodarom drugač je napomoč. Letošnja maksimalna cena puno vekša bude kak je lanjska bila. U članku se navode razlozi zašto je uvedena rekvizicija, a zanimljivo je da se za nju najviše krivi politika neprijatelja koji pokušava izgladniti Austro-Ugarsku. Osim toga navodi se na koji način će se rekvizicija provoditi te zašto su bile podignute cijene.¹⁶⁰ Najviše odredbi o rekvizicijama dolazilo je 1915. godine. Mijenjale su se neprestano te su ih zbog toga teško pratili građani i sami rekviranti. Najveći problem u Međimurju je bio taj što se rekvizicije nisu provodile po propisima, nego su rekviranti samovoljno odlučivali kada će početi s rekvizicijom. U Međimurju su rekvizicije trajale cijelu godinu i nije se biralo ako je u blizini žetva ili ako je ona već prošla. Najgora situacija je bila kada su se rekvizicije provodile tijekom zime ili neposredno nakon nje kada seljaci nisu imali dovoljno uroda za sebe, pa tako ni za druge.¹⁶¹ Jedan takav primjer nalazi se u novinama *Muraköz (Medjimurje): Iz Budimpešte, kak je to pred nami poznato, odredili su još jedno reviraciju na zrnje, jerbo varmegjija neje mogla skup spraviti jezero vagonov zrnja, neg sam sedamstotrideset i četiti vagonov. Poleg toga sfalilo je još dvadešezdeset i šest vagonov i to bi morali još rekvireirati. Minuli tijeden iz Zalavamegjije iz deset članov stoječa deputacija je išla v Budimpešt. Tam su povedali barunu Kürthy Lajošu, da su varmegiji ne moreju više zrnje zeti, jerbo drugač narodu nikaj ne ostane i gladuval bude k tomu pak niti sejati nebudo mogli. Prosili su naj jim tretjo rekviraciju odpustim.* Iz ovog teksta može se iščitati kako je alarmantna situacija bila u Međimurju tijekom ožujka 1917. godine. Novine koje su služile za provođenju mađarizacije u Međimurju, pisale su o tome da su predstavnici međimurske vlasti išli u Budimpeštu moliti baruna da odgodi rekviziciju jer seljaci neće imati hrane i sjeme za žetvu.¹⁶² Osim toga može se vidjeti da je Austro-Ugarska početkom 1917. godine bila u teškoj situaciji što se tiče hrane, ako su provodili očajne rekvizicije. Ista situacija nastavila se i tijekom 1918. godine što se može vidjeti iz jednog članka: *Soldačko nadzapoveničtvo je vu celim orsagu rekviraciju kalamperu dokončal. Od**

¹⁶⁰ „Rekviracija“, *Muraköz (Medjimurje)*, 17. ožujaka 1915. godine, 2.

¹⁶¹ Kapun, 89-90.

¹⁶² „Vu Zalavremgjiji nabodu već rekvirerali“, *Muraköz (Medjimurje)*, 11. ožujka 1917., 4.

onoga kalampera, kojega su dovezla rekviranti zaplienili, samo jezero dvjesto vagonov bude nadzapovjedništvo nazad držalo, a ostanjak tojest 4 jezer vagonov se bode civilnom ljudstvu nazad dalo. Rekvizicija krumpira bila je toliko opsežna da su vlasti shvatile da trebaju vratiti krumpir kako bi civilno stanovništvo imalo što jesti.¹⁶³ Tijekom ratnih godina nisu se rekvirirale samo žitarice, krumpir ili ostali urod s polja, nego i stoka. Ona je osim hrane, ljudima bila potrebna za rad u polju, ponajviše tijekom obrade ili pripreme zemlje za sjetvu.¹⁶⁴ Novine su najavile rekviziciju stoke tijekom travnja 1918. godine: *Pokehdob zadnje vreme ne su mogli za soldačiju dosta rogovnate marhe prebaviti, prisiljeni je bil korman odrediti, da na ov cilj svaka varmegijja kuliko marhe mora dati, da soldačija s mesom obskrbjena bude. Zalavamargijja marciuša i april mesecov 3 – 3 jezerov dakle sveskupa 6 jezer rogovnate marhe mora dati.*¹⁶⁵ Tijekom rekvizicija bilo je raznih ograničenja, pa se tako nije smjelo prevoziti i trgovati žitaricama jer su svi viškovi trebali biti predani državi. Mlinari nisu smjeli mljeti zrno bez dozvole koje su dobivali od lokalne uprave. Rekvizicijama se seljacima oduzimao krumpir, grah, meso, mast i slične živežne namirnice, konji i kola radi prijevoza te sitna i krupna stoka za klanje: svinje, krave i ovce. Tijekom rata dolazilo je do nestašice oružja i municije, a bila je povećana potreba za željezom, bakrom, mjedi i broncom. Zbog toga je tijekom 1916. godine bila provedena rekvizicija metalnih predmeta.¹⁶⁶

Propaganda je imala veliki utjecaj prilikom provođenja rekvizicija jer ju je prikazivala kao domoljublje te dobrovoljno pomaganje državi i vojnicima na frontu. Vlasti su svake godine preračunavale koliko treba ostaviti seljacima da mogu preživjeti svaku godinu rata brojke su se sve više smanjivale. Sva rekvirirana roba dobila je cijenu, a isplatu je garantirala država. Na području Mađarske provođenje rekvizicije države je prepustila dioničkom društvu *Haditermény Részvénytársaság*, no njima su pomagale civilne vlasti, žandarmerija i vojska. Za ovako opsežnu akciju kao što je rekvizicija trebalo je biti razvijena dobra administrativna mreža ljudi koji su bili izuzeti vojne službe. Zbog toga su taj posao u većini slučajeva obavljali razni državni ili lokalni službenici koji su stvorili vlastitu legaliziranu korupciju. Još jedan ozbiljan problem u Međimurju bio je taj što se rekvizicija zapravo provodila samo nad seljacima, a ne i veleposjednicima. To se može vidjeti iz prethodnog poglavlja,

¹⁶³ „Kalampera već ne budu rekvirerali“, *Muraköz (Medjimurje)*, 6. siječnja 1918., 4.

¹⁶⁴ Kapun, 92.

¹⁶⁵ „Rekviriranje rogovate marhe“, *Muraköz (Medjimurje)*, 7. travnja 1918. godine, 2.

¹⁶⁶ Kapun, 92-95.

Međimurci su tijekom pobune na velikaškim posjedima pronalazili velike zalihe živežnih namirnica koje su bile njima uzimane ili je bilo teško doći do njih.¹⁶⁷

Tešku situaciju Međimuraca, još su dodatno otežale rekvizicije koje su bile uvedene kako bi se skupilo što više hrane i sirovina za potrebe ratovanja. Rekvizicijama se rekviriralo žitarice, krumpir, sitna i krupna stoka te metali kada je došlo do nestašice istih.

3.3. SKUPOĆA

Izravna posljedica teškog ekonomskog stanja, nestašica i velike potražnje bila je skupoća. Tijekom rata je normalno da se cijena namirnica i stvari koji su potrebne za ratovanje poveća. No tijekom Prvog svjetskog rata u Međimurju se cijene pretjerano rasele ako se uzme u obzir kupovna moć Međimuraca koji su u većini bili siromašni. Seljacima je rekvizicija oduzimala urod s polja što je još dodatno otežavalo problematičnu situaciju. Rekviziciju u Međimurju provodilo je dioničko društvo *Haditermény Részvénytársaság* koje je stvorilo monopol na tržištu. Oni su određivali cijene pa su tijekom kupnje snižavali, a prilikom prodaje povećavali cijenu. Seljaci s druge strane nisu smjeli svoje proizvode prodavati ni prevoziti. To je omogućavalo imućnijim građanima da stvore tržište na kojem mogu zaraditi na štetu seljaka.¹⁶⁸ Vlada je pokušala intervenirati s regulacijom cijena te je za pojedine artikle odredila maksimalnu cijenu: *Minister odredbu je dal, da samo jedno vrsti sopuna je smeti delati na svakim komadu ov napisek mora biti: >>Hadi szappan<<. Ovo bude ciena: ½ kg komad 2 koruna 08 fill ¼ kg komad 1 koruna 04 fill 1/8 kg komad – koruna 54 fill Draže ne smeti tržiti. Kaj nebude polog ove ciene tržil sopuna, dva mesecov rešta i šesto koruna štrofa dobi.* U ovom primjeru, vlada je pokušala regulirati cijenu ratnog sapuna, čak je bila predviđena i kazna u slučaju da netko pokušala preprodavati sapun.¹⁶⁹

Regulacije cijene bilo je i u kotaru Čakovec, što se može vidjeti iz sjednice gradskog poglavarstva: *U općini Čakovec nije potrebna regulacija cijena mesa,*

¹⁶⁷ Isto, 97-98.

¹⁶⁸ Isto, 107.

¹⁶⁹ „Ciena sopuna“, *Muraköz (Međimurje)*, 14. srpanj 1917., 3.

odnosno utvrđivanje cijena uredbom organa vlasti. Poglavarstvo ne smatra potrebnim niti to, da se cijena mesa i kruha po težini izvjesu na prodajnim mjestima jer: ...cijena mesa se nisu povećale i trenutne cijena odgovaraju normalnim cijenama. Kod cijene kruha i pekarskih proizvoda pokazuje se određeni porast cijena, ali to je opravdano činjenicom da je zbog vojnih isporuka povećana potražnja za brašnom te mu je zbog toga i cijena porasla. Spominje se da cijene artikala kao što su maslac, jaja, kukuruz, voće i povrće također neće rasti, no treba se pratiti cijena soli te šećera kako ne bi dolazilo do neopravdanih poskupljenja. Ovakva situacija bila je na početku rata dok je kasnije bila sasvim drugačija situacija.¹⁷⁰ Država je imala monopol nad artiklima kao što su duhan, šećer, šibice, petrolej i sol. No ni to nije uspjelo spriječiti divljanje cijena tijekom zadnje godine rata. U varaždinskim novinama *Volja Naroda* bile su objavljene cijene živežnih namirnica: 11. srpnja 1918. godine, kilogram govedine stajao je 14 kruna, svinjetine 14 kruna, mast 30-32 krune, slanina 30 kruna, pšenično brašno 1.80 kruna te kruh 2.4 krune.¹⁷¹ Cijene su naglo rasle pred sam kraj rata, pa su tako do sredine listopada neke narasle dvostruko ili više. Nova cijena kilograma govedine bila je 18 kruna, svinjetine 20 kruna, masti i slanine čak 50 kruna, dok je bijelo brašno najviše poskupjelo s 1.8 krune na 4 krune, kruh je poskupio na 3 krune. U tom članku se uspoređuju cijene iz 1914. i kraja 1918. godine. Zanimljivo je da su cijene toliko rasle da su se prije artikli plaćali u filirima (što je bio sitan austrougarski novac), a tijekom 1918. sve cijene su bile u krunama. Od živežnih namirnica cijena je najviše rasla masti te kobasicama i slanini. Mast se 1914. godine mogla kupiti za 160 filira, četiri godine kasnije cijena je bila 50 kruna, kobasicama i slanini cijena je rasla s 170 filira do 50 kruna. Slična situacija bila je s cijenama bijelog i crnog brašna koje je 1914. godine imalo cijenu 16 filira odnosno 40 filira, 1918. godine cijena je narasla na 1.30 kruna odnosno 4 krune. Navedene su cijene obuće i odjeće, pa je tako gospodin koji se odlučio otići na bal za jednu košulju 1914. godine platio 3 do 4 krune, 1918. godine 60 kruna, za par cipela 12 kruna četiri godine kasnije 500 kruna. Najveći odmak u cijenama bio je za muško odijelo koje s 40 do 50 kruna skočila na čak 1500 kruna!¹⁷² Iako se ovi podaci odnose na Varaždinsku županiju, može se pretpostaviti da su slične ako ne i identične cijene bile u Međimurju. To se može vidjeti iz sjednica Čakovečkog gradskog poglavarstva. Godine 1917. došlo je do nestašice masnoća i

¹⁷⁰ Državni arhiv za Međimurje, *HR-DAM-2 Velika općina Čakovec 1861. – 1918.*

¹⁷¹ „Cijenik živežnih namirnica“, *Volja naroda*, 11. srpnja 1918., 3.

¹⁷² „Nekoć i sada“, *Volja naroda*, 17. listopada 1918., 3.

ulja te je bila organizirana akcija prikupljanja istih.¹⁷³ Situacija je bila gora tijekom lipnja 1917. godine kada su se ljudi počeli žaliti na cijenu mesa. U Čakovcu je u tom trenutku cijena mesa bila veća u odnosu na cijene mesa u cijeloj regiji.¹⁷⁴ Zbog toga je tijekom sjednice u kolovozu bila zatražena regulacija cijene mesa: *Obzirom da su cijene mesa, osobito u posljednje vrijeme, znatno snižene u cijeloj okolici Čakovca, pa čak i u Zalaegerszegu i Donjoj Lendavi, a cijene mesa u Čakovcu više uopće nisu u razmjeru s njima, Poglavarstvo zbog toga predlaže Skupštini da zamoli gospodina službeničkog suca da cijene mesa u Čakovcu pokuša regulirati čak odgovarajućim probnim klanjem ili probnim otkupom.* Gradsko poglavarstvo pokušalo je izjednačiti cijenu mesa s okolnim većim gradovima iz Zaladske županije.¹⁷⁵ Alarmantna situacija bila je u rujnu 1918. godine, neposredno prije kraja rata, kada je čak 4000 Čakovčana ostalo bez žita te se tražio novac za njegovu kupnju.¹⁷⁶

Tijekom rata dolazilo je do sve većih problema s cijenama raznih artikala. Najgora je situacija bila sa živežnim namirnicama kao što su: žitarice, meso ili mast. Cijene su naglo rasle od početka pa sve do kraja rata. Samo tijekom 1918. godine cijene su rasle dvostruko ili trostruko ako se usporedi cijena tijekom ljeta i jeseni. Dolazilo je i do sve većih nestašica što se može vidjeti iz izvora kao što su novine Muraköz (Međimurje) ili sjednice gradskog poglavarstva u Čakovcu.

3.4. NOVČANE POTPORE

Problem mobilizacije muškaraca od 18. do 52. godine otežalo je svakodnevicu prosječnoj međimurskoj obitelji. Ti muškarci su bili u punoj radnoj moći i obiteljske zajednice su jako ovisile o njima. Takav problem trebale su riješiti ratne potpore, tj. određeni novčani iznosi koje su dobivale obitelji čiji su hranitelji bili mobilizirani. Austro-Ugarska imala je poseban zakon koji je određivao da se ratna potpora može dobiti za sve vojnike koji su služili prije rata ili je otišao u vojsku tijekom rata. Ratne potpore u većini slučajeva dobivale su obitelji vojnika koje su mogle obuhvatiti veliki broj ljudi. Prema zakonu u ratnu potporu su ulazili vojnikova žena, djeca, unučad, majka, otac, maćeha, očuh, baka, djed, brat, sestra u nekim slučajevima čak tast i punica. Ratna potpora priznavala se samo ako se članovi obitelji nisu bili sposobni

¹⁷³ Državni arhiv za Međimurje, HR-DAM- 2 Velika općina Čakovec 1861. – 1918., 148.

¹⁷⁴ Isto, 158.

¹⁷⁵ Isto, 164.

¹⁷⁶ Isto, 207-208.

brinuti se o sebi prihodima iz vlastite imovine ili rada.¹⁷⁷ Ratne potpore bile su dodijeljene u gradu Čakovcu što se može vidjeti iz sjednice gradskog poglavarstva iz rujna 1914. godine: *Uzimajući u obzir okolnost da je zbog mobilizacije više vojnika mobilizirano i u Općini Čakovec te zbog toga mnogo obitelji kojima je potrebna pomoć, zbog navedenog službenički sudac pokreće veću akciju za skupljanje pomoći.*¹⁷⁸

Novčani iznosi ratne potpore bili su podijeljeni u dvije kategorije, a to su bile gradska i seoska. Nadalje svaka kategorija bila je razvrstana u jedanaest grupa prema broju članova obitelji. Za seosko stanovništvo mjesečne potpore bile su sljedeće: za jednog člana obitelji 36 kruna, dva člana 60 kruna itd., sve do obitelji s više od deset članova gdje je potpora iznosila 200 kruna. Gradska ratna potpora iznosila je za šestinu veći iznosi od seoske. Potpore su se davale i obiteljima koje ne žive u vlastitom stanu, nego iznajmljenom one su dobivale stanarsku pripomoć: jednog do tri člana 10 kruna, četiri do šest 15 kruna, sedam do devet 20 kruna te 10 i više 25 kruna. Ratna potpora imala je određeni učinak na stanovništvo, no iznosi su ipak bili premali da bi obitelji mogle nadoknaditi izostanak mobiliziranog člana obitelji.¹⁷⁹

Novčane potpore morale su nadoknaditi štetu koju je načinila mobilizacija muške radne snage. No ratne potpore bile su premale da bi nadoknadila šteta mobilizacije jednog ili više članova obitelji.

¹⁷⁷ Kapun, 57.

¹⁷⁸ Državni arhiv za Međimurje, HR-DAM-2 Velika općina Čakovec 1861. – 1918., 38.

¹⁷⁹ Kapun, 58-59.

4. POSLJEDICE RATA U HRVATSKOJ

Austro-Ugarska Monarhija raspala se je već pred krajem rata. Na području današnjih država Hrvatske, Srbije i Slovenije bila je stvorena Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Država SHS nije bila svjetski priznata, a osim toga nije imala organiziranu vojsku ni policiju. Zbog toga su na prostor Države SHS počele ulaziti talijanska i srpska vojska. Talijanska vojska do sredine studenog već je zauzela Istru, Rijeku, kvarnerske otoke te dio Dalmacije s otocima. Zbog takve situacije predstavnici države SHS morali su što brže reagirati kako bi spasili svoju državu. Početkom studenog u Ženevi sastali su se predstavnici Kraljevine Srbije, Jugoslavenskog odbora i Narodnog vijeća SHS te su se dogovorili da stvore zajedničku državu, uključujući i Kraljevinu Crnu Goru. Srbija nije dala nikakva jamstva tijekom dogovora. Prihvaćala se ideja zajedničke države s Kraljevino Srbijom, no trebalo je utvrditi na kojim temeljima će biti građena buduća država. Prva opcija bila je federacija koju je zahtijevao Stjepan Radić, dok je druga bila unitaristička i centralistička koju je najviše podržavao Svetozar Pribičević. Nakon vijećanja, 24. studenog, donesena je odluka da se organizacija države prepusti ustavotvornoj skupštini. Predstavnici Narodnog vijeća krenuli su u Beograd na dogovor s regentom Aleksandrom koji je proglasio Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Izaslanstvo Narodnog vijeća je 1. prosinca potpisalo akt o ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom. Bilo je mnogo nesuglasica oko akta o ujedinjenju, a srpska strana smatrala je da je nova država zapravo proširena Kraljevina Srbija te da su novi teritoriji zasluga za pobjedu u ratu. S druge strane predstavnici bivše Države SHS smatrali da je nova država zajednica više ravnopravnih naroda.¹⁸⁰

Država SHS, a kasnije Kraljevstvo SHS imala su sporove oko granica, ponajviše s Mađarskom oko Međimurja te Italijom za područje Istarskog poluotoka. Spor s Italijom bio je riješen Rapalskim ugovorom u kojem je bilo dogovoreno: Italiji će pripasti sav teritorij zapadno od Rijeke, neki kvarnerski otoci, Zadar, Lastovo i Palagruža. Što se tiče same Rijeke, bila je stvorena Slobodna Država Rijeka, no to se poništilo Rimskom ugovorom iz 1924. godine kada je grad pripao Italiji. Granični sporovi s Mađarskom bili su okončani 1920. godine kada je bio sklopljen mirovni

¹⁸⁰ Goldstein, *Hrvatska povijest*, 320-324.

ugovor u Trianonu. Granica je bila postavljena u Baranji, Bačkoj, Međimurju i Prekmurju.¹⁸¹

Nakon završetka Prvog svjetskog rata te raspada Austro-Ugarske Monarhije došlo je do osnivanja novih država. Jedna od njih bila je Država SHS, no ona je potrajala samo mjesec dana jer nije bila međunarodno priznata te nije imala vlastitu vojsku i policiju. Trebalo se naći novo rješenje koje bi odgovaralo interesima Države SHS. Pod teškim okolnostima odluka je pala na ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom, gdje je došlo do brojnih nesuglasica.

4.1. MEĐIMURJE NAKON RATA

Nakon što je Međimurje bilo oslobođeno mađarske vlasti, trebalo je organizirati novu, ovog puta na čelu s Hrvatima. Potpukovnik Slavko Kvaternik predao je 26. prosinca 1918. godine Dragutinu Perku zapovjedništvo nad trupama u Varaždinskoj i Međimurskoj županiji te civilnu vlast u Međimurju. Samim time počela se graditi nova građanska uprava. Prvo što je u Međimurju trebalo napraviti bilo je uvesti red kako bi se spriječila anarhija. Nakon toga je uređen Savjetodavni odbor za građanske poslove koji je bio predstavnik vlasti neusporedno nakon rata. U kotarima Čakovec i Prelog bili su izabrani novi predstavnici, a bila je organizirana nova žandarmerija i lokalna vlast u međimurskim općinama. Sudsku vlast je privremeno preuzeo vojni sud, dok je vojska kontrolirala granice. Vojna od civilne vlasti bila je konačno odvojena tijekom veljače 1919. godine. Ivan Novak postao je prvi građanski upravitelj Međimurja kao Kraljevski povjerenik. Od tada potpukovnik Perko ostaje samo zapovjednikom vojske.

Tijekom uspostave vlasti iz Međimurja bili su potjerani svi mađarski činovnici koji nisu znali hrvatski jezik, koji su maltretirali Međimurce te koji su bili zasluženi za provođenje mađarizacije. Ostatak činovnika ostao je živjeti i raditi u Međimurju.¹⁸² U Čakovcu je 9. siječnja bila održana prva narodna skupština ispred crkve Sv. Nikole. Skupštinu je pratilo oko deset tisuća ljudi, a na njoj je donijeta Rezolucija prema kojoj se odbacila mađarska vlast te se Međimurje službeno odcijepilo od Mađarske.¹⁸³ No takve odluke ipak nisu vrijedile dok se nisu potvrdile na mirovnoj konferenciju u

¹⁸¹ Goldstein, *1918.-2008.*, 36-41.

¹⁸² Kalšan, *Građansko društvo*, 53-54.

¹⁸³ Horvat, 290.

Parizu. Tijekom ožujka u Mađarskoj je izbila revolucija na čelu s Belom Kunom te su se pregovori odužili. Međimurje je bilo dodijeljeno Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Međunarodna komisija koja je boravila u Međimurju ustvrdila je u kraju između Mure i Drave živi pretežito hrvatsko stanovništvo te zbog toga on ne može biti pod mađarskom vlašću. Mirovni ugovor bio je potpisan 4. lipnja 1920. godine u Trianonu, gdje su se Mađari službeno odrekli Međimurja, no to je trajalo samo dvadeset jednu godinu. Međimurje je opet bilo okupirano od strane mađarske vojske tijekom Drugog svjetskog rata, točnije 1941. godine.¹⁸⁴

Nakon što je Međimurje bilo oslobođeno mađarske vlasti, bila je organizirana nova na čelu s dr. Ivanom Novakom. Mađarski činovnici bili su potjerani, donesena je službena Rezolucija kojom se Međimurje odvojilo od Mađarske. Međimurje je bilo službeno priključeno Kraljevini SHS 1920. godine.

4.2. RATNE ŽRTVE

Za Međimurje razdoblje mira započelo je nakon njegovog oslobođenja od mađarske vlasti 24. prosinca 1918. godine. No može se reći da su ratna stradavanja za Međimurce prestala te godine, jer je veliki broj njih bio u zarobljeništvu, gdje su mnogi umirali zbog loših životnih uvjeta. Vojnici su se vraćali kućama iz zarobljeništa sve do 1922. godine za koje su mnoge obitelji mislile da su mrtvi. Tijekom rata tisuće obitelji bilo je razoreno. Male ratne potpore nisu mogle nadoknaditi gubitak jednog ili više članova siromašnih međimurskih obitelji.¹⁸⁵ Veliki problem bila su djeca siročadi koje je bilo teško negdje smjestiti tijekom rata. Brigu o djeci preuzele su brojne udruge, a u Međimurju su također bila organizirana prihvatilišta. Mađarske vlasti su nerado gledale kada bi slavenska djeca dolazila na njihov teritorij te su često sprječavale njihov dolazak. Zbog toga se ne zna točan broj djece koje su boravila u Međimurju.¹⁸⁶ Rat je razorio mnoge obitelji koje su postojale prije njega te je došlo do rasta broja izvanbračne djece. Prvi svjetski rat je u Međimurju donio velike promjene što se tiče načina razmišljanja. Sve više se odvajalo od tradicionalnog načina razmišljanja te su nastale nove vrijednosti. Tijekom

¹⁸⁴ Kalšan, *Građansko društvo*, 54-56.

¹⁸⁵ Bunjac, Branimir, *Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914.-1947.: doktorski rad*, Vlastita naklada, Zagreb, 2012., 113-115.

¹⁸⁶ Kolar-Dimetrijević, Mira, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2008., 68-69.

rata i najzatvorenije lokalne sredine počele su se otvarati. No poslije rata došlo je do povećanja broja sklopljenih brakova te broj rođene djece, većina ljudi je ipak htjela krenuti dalje sa svojim životom nakon ratnih stradanja.

U Međimurju je tijekom Prvog svjetskog rata poginulo oko 4500 ljudi što je veliki broj ako se uzme u obzir da je u razdoblju od 1914. do 1918. godine živjelo puno manje ljudi nego danas. Najviše ljudi poginulo je u sklopu 20. mađarskoj kraljevskoj i 48. carskoj i kraljevskoj pješачkoj pukovniji. Što se tiče bojišta najviše Međimuraca stradalo je na istočnom bojištu gdje je bilo najviše mobiliziranih vojnika.¹⁸⁷ Tijekom Međimurske revolucije također je bilo stradalih Međimuraca, a pretpostavlja se da je poginulo oko 280 ljudi.¹⁸⁸ U Čakovcu je nedaleko od Staroga grada podignut spomenik stradalima u Prvom svjetskom ratu.

¹⁸⁷ Bunjac, Branimir, *Procjena broja poginulih vojnika u županijama Vas i Zala tijekom Prvog svjetskog rata*, Pomurje 1914.-1920., 2011., 163-170.

¹⁸⁸ Kapun, 332.

ZAKLJUČAK

Nakon atentata na austrougarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda došlo je do svjetskog ratnog sukoba, koji se naziva Prvi svjetski rat. U radu sam se fokusirao na područje Međimurja, kako je rat utjecao na to područje i njegove stanovnike. Međimurje je Prvi svjetski rat dočekalo u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, točnije kao dio Kraljevine Ugarske. Bilo je u sastavu ugarske županije Zala. Prvi doticaj s ratom Međimurci su imali preko mobilizacije. Međimurci su tijekom rata najviše bili dijelom 20. domobranske pješačke pukovnije te 48. carske i kraljevske pješačke pukovnije. Većina njih prvotno je bila poslana na istočno bojište, dok je manji dio bio poslan na balkansko bojište. Ulaskom Italije u rat na strani Antante 1915. godine te otvaranjem talijanskog bojišta, mnogi Međimurci bili su poslani i na to bojište. Događaje iz rata pratio sam preko stručne literature i novina *Muraköz (Medjimurje)* koje su redovito izvještavale o stanju na bojištu te što se događa u Međimurju.

Za Međimurce je ipak bila najburnija 1918. godina. Te godine dogodile su se velike promjene koje će utjecati na daljnju povijest Europe. Raspala se Austro-Ugarska Monarhije te su države koje su bile u sklopu nje imale izbora ako se žele osamostaliti. Krajem listopada Hrvati, Srbi i Slovenci s područja bivše Austro-Ugarske proglasili su Državu SHS. No Međimurje je i dalje bilo djelom Mađarske, koja ga je pokušavala što više mađarizirati. Otpor mađarizaciji i mađarskoj vlasti pružio je dr. Ivan Novak te je sa svojom brošurou *Istina o Međimurju* pokušao osvijestiti nacionalnu svijest Međimuraca. Tijekom rata u Međimurju se počelo nakupljati sve veće nezadovoljstvo mađarskom vlašću, korupcijom činovnika te bijedom i siromaštvom koje su postale svakodnevice. Zbog toga je početkom studenog bila pokrenuta Međimurska revolucija, tj. pobuna protiv Mađara u Međimurju. Pobuna je započela u donjem te se proširila u nekoliko dana na ostatak Međimurja. Do tada mirni i poslušni siromašni seljaci počeli su napadati posjede imućnih trgovaca, suca i činovnika. Nije bio pošteđen ni posjed grofa Feštetića u Pribislavcu. Zanimljivo je bilo pratiti kako je pobuna započela, širila na cijelo Međimurje te iznenađujuće prestala nakon para dana. Mađarske vlasti bile su u šoku te nisu odmah reagirale na pobunu. Odgovor je stigao raspisivanjem represalija i proglašenjem prijekom suda. U Međimurje su došle postrojbe mađarske vojske i žandari koji su svojevoljno streljanjem, vješanjem i drugim raznim metodama kažnjavali Međimurce. Takav

odnos mađarske vlasti prema Međimurcima potaknuo je vlasti u Državi SHS da što prije započnu s akcijom oslobođenja Međimurja. Prvi pokušaj oslobođenja tijekom studenog bio je neuspješan. Zbog toga je bio organiziran novi u prosincu 1918. godine. On je bio bolje organiziran pod vodstvom potpukovnika Slavka Kvaternika. Drugi pokušaj oslobođenja bio je uspješan te je 24. prosinca Međimurje bilo oslobođeno mađarske vlasti i priključeno Kraljevstvu SHS.

Rat je utjecao na svakodnevicu u Međimurju. Do tada pretežito zatvoreno i tradicionalno društvo moralo se prilagoditi na novi način života. Mobilizacijom muškaraca, žene su morale preuzeti sve veću inicijativu u društvu. Žene su počele raditi do tada muške poslove, kao što su obrada zemlje ili briga za stoku. Veće odgovornosti pale su i na djecu te starije. Kako se otežavala situacija na bojištima, tako se istom mjerom pogoršavao civilni život, dolazilo je do sve više nestašica. U Međimurju se bile raspisane rekvizicije koje su od siromašnih seljaka izvlačile i ono malo uroda koje su imali za vlastitu upotrebu. Rekvizicijama se oduzimalo sve, od žitarica, krumpira, goveda, svinja do metala za proizvodnju oružja i municije. Najveći problem rekvizicija bio je taj što su se provodile samo nad siromašnim seljacima ne i nad imućnim međimurskim stanovništvom. Tijekom rata divljale su cijene artikala koje su bili potrebni za svakodnevno preživljavanje. Neke od živežnih namirnica poskupile su dvostruko ili čak trostruko samo ako se uzme cijena s početka i kraja 1918. godine. Sve ove poteškoće pokušale su se nadoknaditi novčanim potporama za mobilizirane vojnike. No takve potpore nisu bile dovoljne jer novac nije mogao nadoknaditi izostanak jednog ili više članova obitelji. Pogotovo ako se uzme u obzir da naknade nisu bile velike. U Međimurju je nakon rata bila organizirana nova politička vlast na čelu s dr. Ivanom Novakom. Mađarski činovnici bili su potjerani iz Međimurja te je vlast bila organizirana na čelu s Hrvatima. Tijekom Prvog svjetskog rata stradalo je oko 4500 Međimuraca, dok je nekoliko stotinjak njih stradalo tijekom Međimurske revolucije.

Mogu zaključiti da Međimurje u Prvom svjetskom ratu dosta neistražena tema te da se može još puno toga postići. U literaturi i istraživanjima prednost se daje ratu koji je slijedio nakon njega, Drugom svjetskom ratu. No treba uzeti u obzir da je Prvi svjetski rat bio bolniji za Hrvate jer su bili na gubitničkoj strani te se takvo što htjelo što prije zaboraviti. Iz toga proizlazi manje literature i izvora koji nam mogu predočiti što se događalo u tom razdoblju povijesti. Tematika Prvog svjetskog rata je izuzetno zanimljiva te zahtijeva više pozornosti povjesničara.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

- Državni arhiv za Međimurje, *HR-DAM- 2 Velika općina Čakovec 1861. – 1918.*
- Gradska knjižnica Nikola Zrinski Čakovec, *Ostavština dr. Ivana Novaka, zavičajna zbirka*
- Hrvatski državni arhiv, *HR-HDA-124 Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918. - 1919.*
- Muzej Međimurja Čakovec, *Muraköz – Medjimurje, 1915.,1916, 1917 i 1918. godina*
- Novine *Volja Naroda, 1918. godina*

LITERATURA:

- Bartolić, Zvonimir, *Sjevernohrvatske teme VI.*, Naklada dr. Feletar, Zagreb, 2001.
- Boban, Branka, *Stjepan Radić u vrijeme Prvog svjetskog rata*, Alineja, Zagreb, 2006.
- Bunjac, Branimir, *Procjena broja poginulih vojnika u županijama Vas i Zala tijekom Prvog svjetskog rata*, Pomurje 1914.-1920., 2011., 392. str.
- Bunjac, Branimir, *Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914.-1947. : doktorski rad*, Vlastita naklada, Zagreb, 2012.
- Dukovski Darko, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, Leykam international, Zagreb, 2012.
- Feletar, Drago, *Iz povijesti Međimurja : slike iz hrvatske povijesti i drugi feljtoni*, Ogranak matice Hrvatske Čakovec, Čakovec, 1968.
- Freivogel, Zvonimir, *Austrougarska vojska u Prvom svjetskom ratu*, Despot infinitus, Zagreb, 2014.
- Goldstein, Ivo, *Hrvatska 1918. – 2008.*, Novi Liber, Zagreb, 2008.
- Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2003.

- Herman, Kaurić; Tominac, Nikola, *Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)*, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 21, 2015., 17-49. str.
- Horvat, Rudolf, *Poviest Međimurja*, Prosvjetno-poviestno društvo Hrvatski rodoljub, Zagreb, 1944.
- Kalšan, Vladimir, *Građansko društvo u Međimurju*, Tiskara Horvat, Čakovec, 2000.
- Kalšan, Vladimir, *Međimurska povijest*, Vlastita naklada, Zagreb, 2006.
- Kapun, Vladimir, *Međimurje 1918.*, Zrinski, Čakovec, 1982.
- Kolar – Dimetrijević, Mira, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2008.
- Marđetko, Ljudevit, *Nekadašnji feudalni marofi u općini Belica*, Zrinski, Čakovec, 2005.
- Novak, Ivan, *Istina o Medjumurju : povodom 110. obljetnice izdavanja knjige (1907.-2017.)*, Grad Čakovec, Čakovec, 2017.
- Renouvin, Pierre, *Europska kriza i prvi svjetski rat*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.
- Žganec, Vinko, *Međimurje u svojim pjesmama*, Savez muzičkih društava NR Hrvatske, Zagreb, 1957.

INTERNETSKI IZVORI:

Enciklopedija.hr:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=13339>, pregledano 22. srpnja 2018.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52367>, pregledano 28. kolovoza 2018.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=67079>, pregledano 23. srpnja 2018.

Varaždin point:

<https://library.foi.hr/m3/kd1.php?B=1&sqlx=N00038&ser=&sqlid=1&sqlnivo=&css=&H=&U=NOVINE>, pregledano 10. kolovoza 2018.

Povijest.hr (autor Damir Horvat):

<http://povijest.net/krvavi-medimurski-studeni/>, pregledano 16. kolovoza 2018.

<http://povijest.net/prvi-pokusaj-oslobodenja-medimurja/>, pregledano 17. kolovoza 2018.

<http://povijest.net/pripreme-za-konacno-oslobodenje-medimurja/>, pregledano 17. kolovoza 2018.

<http://povijest.net/oslobodenje-medimurja-24-12-1918/>, pregledano 19. kolovoza 2018.

Prvi svjetski rat – Hrvatski Državni Arhiv (autor Branimir Bunjac):

<http://prvisvjetskirat.arhiv.hr/Publikacije/PublikacijaDetalji?PublikacijaId=272>,
pregledano, 2. kolovoza 2018.

SAŽETAK:

Međimurje u Prvom svjetskom ratu

Prvi svjetski rat započeo je 28. srpnja 1914. godine kada je Austro-Ugarska objavila rat Srbiji. Područje Međimurja nije bilo u ratu, no Međimurci su rat osjetili preko mobilizacija. Na početku rata Međimurci su bili mobilizirani u 20. domobransku pješačku pukovnicu te 48. carski i kraljevsku pješačku pukovnicu. Odmah su bili poslani na rusku bojište, a manjim djelom na balkansko. Obje postrojbe su tijekom rata sudjelovale na bitkama u Galiciji, Karpatima, Rusiji te na talijanskom bojištu, gdje treba izdvojiti bitke za rijeke Soču i Piavu. Veliki preokreti u ratu dogodili su se tijekom 1918. godine. Austro-Ugarska Monarhija raspala se je te na njezinom teritoriju bilo organizirano više država. Jedna od njih bila je Država Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je bila proglašena 29. listopada 1918. godine. Međimurje nije ušlo u sastav te države jer je i dalje bilo djelom županije Zala u Mađarskoj. Tijekom rata došlo je do nestašica, gladi, sve veće korupcije činovnika što je potaknulo Međimurce da se pobune protiv mađarske vlasti. Međimurska revolucija započela je početkom studenog u donjem te se u nekoliko dana proširila na ostatak Međimurja. Pobuna je naglo započela i prestala, što je zbunilo mađarske vlasti koje nisu odmah reagirale. Reakcija je ipak stigla raspisivanjem prijekom suda i represalijama koje su svojevrijem provodili mađarski vojnici i žandari. Tada u Međimurju raznim metodama kažnjavanja smrću stradava oko 300 Međimuraca. Država SHS odlučila je osloboditi Međimurje od mađarske vlasti. Akcija oslobođenja bila je organizirana pod zapovjedništvom potpukovnika Slavka Kvaternika. Međimurje je bilo oslobođeno uspješnom akcijom 24. prosinca 1918. godine.

Rat je utjecao na svakodnevnicu Međimuraca. Do tada tradicionalno i dosta zatvoreno društvo moralo se prilagoditi na novi način života. Žene, djeca i starci preuzeli su poslove koje su prije rata obavljali muškarci. Tijekom rata bile su raspisane rekvizicije koje su još dodatno otežale život siromašnih seljaka. Rekvizicijama su se oduzimale zalihe žita, krumpira, stoke i metalnih proizvoda. Rat je utjecao i na cijene artikala. Samo tijekom 1918. godine, cijena artikla s početka godine narasla je dvostruko ili trostruko do kraja godine. Ratni gubitci pokušali su se nadoknaditi novčanim potporama koje su bile premale da bi bile značajne. Nakon

rata u Međimurju je bila osnovana nova vlast na čelu s dr. Ivanom Novakom. Tijekom rata stradalo je oko 4500 Međimuraca.

Ključne riječi: *Međimurje, Prvi svjetski rat, vojna povijest, Ivan Novak, Međimurska revolucija*

ABSTRACT:

Međimurje in First World War

The First World War began on July 28th 1914, when Austro-Hungary announced war to Serbia. Area of Međimurje was not in the war, but Međimurje felt the war over mobilization. At the beginning of the war people of Međimurje were mobilized in the 20th Domestic Infantry Regiment and the 48th Imperial and Royal Infantry Regiment. They were immediately sent to the Russian battlefield, and a minor part to the Balkans battlefield. Both units participated in the battles in Galicia, Carpathian Winter War, Russia and on the Italian battlefield during the war, were most significant battles was Battles of the Isonzo and Battle of the Piave river. Great turnarounds in the war occurred in 1918. The Austro-Hungarian Monarchy broke up and new states were organized on its territory. One of them was the state of Slovenes, Croats and Serbs, which was proclaimed October 29th, 1918. Međimurje did not join the country because it was still a part of Zala County in Hungary. During the war, there was shortages, famine, increasing government corruption which promote people of Međimurje to rebel against Hungarian authorities. *The Međimurje revolution* began at the beginning of November in the lower parts of Međimurje and spread over the rest of Međimurje in a few days. Rebellion began and stopped abruptly, which confused the Hungarian authorities who did not react immediately. Reaction came by announcing court-martial and repressions that Hungarian soldiers and gendarmes deliberately carry out. At that time in Međimurje, about 300 people are killed by various death methods punishments. The State of SHS has decided to free Međimurje from the Hungarian authorities. The liberation action was organized under the command of Lieutenant Colonel Slavko Kvaternik. Međimurje was liberated by a successful action on December 24th, 1918.

The war had an impact on the everyday life of the people of Međimurje. Until then, the traditional and quite closed society had to adapt to a new way of life. Women, children and the elderly took over jobs that were performed by men before the war. During the war, government announced requisition which further aggravated the lives of poor peasants. With requisitions peasants lost supplies of grain, potatoes, cattle and metal products. The war also influenced the price of the articles. In 1918 only, the price of the article from the beginning of the year increased by two or three

times by the end of the year. War losses have been trying to compensate for the financial backing, but they were too small to be significant. After the war in Međimurje was established new government with Ivan Novak as leader. During the war, about 4,500 people of Međimurje were killed.

Keywords: *Međimurje, World War One, military history, Ivan Novak, the Međimurje revolution*